

**JOSE IRAZU «BERNARDO ATXAGA»
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

Asteasu, 2007-III-17

BERNARDO ATXAGA
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Iñaki Amenabar,
Asteasuko alkatea

Egun on eta ongi etorri Euskaltzainburu jauna,
Euskaltzainak,
Jose Irazuren emaztea eta alabak, eta gainerako familiako guztiak,
Asteasuko zinegotzi jaun-andreak,
Herritarrak, eta
kanpotik etorri zareten guztiok.
Ongi etorri ekitaldi akademiko honetara.

Ohore handia da herri batentzat herritarren artean euskaltzain bat eduki-tzea, eta ohore handiagoa da oraindik Alkatearentzat zuen aurrean sarrera-hitzaldi honetako mahaiburu izatea.

Hitz banaka batzuk besterik ez, ekitaldi honetan luze aritu behar dutenak beste batzuk direlako, baina ez nuke bukatu nahi Jose Irazu herritarrari esker-rak eman gabe, sarrera-hitzaldia bere jaioterrian egitea erabaki duelako. Ohore handia da asteasuarrontzat gaur bera gure artean izatea. Hegaldi luzeak egiten ohitua dagoen arranoak bezala, aldiro-aldiro bere habiara itzultzen dela ikusteak pozten gaitu.

Azkenik, Asteasuko Udalak atsegin handiz egin ditu, Euskaltzaindiarekin batera, sarrera-hitzaldi hau behar bezala gauzatzeko egin beharrekoak, eta ekitaldi eta egun ederra opa dizkizuet denoi.

BERNARDO ATXAGA EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

*Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua*

Asteasuko alkatea,
Euskaltzainkideak,
Asteasuarrak,
Jaun-andreok,

Egun on guztioi!

Euskaltzaindia gaur Asteasura dator, zuen herrikide den Jose Irazuren sarrera-ekitaldia egitera.

Hona etortzeko deian, guztiok irakurri ahal izan dugu Jose Irazu izen-abizenaren ondoan, bestelakoa, beharbada guretzat ezagunagoa edota gure gizartean barreiatuagoa. Honetara dio horrek: Bernardo Atxaga.

Nor, ordea, gaur euskaltzain oso bere burua jantziko duena? Bata ala bestea? Esan dezadan argi eta garbi bi-biok datozela Euskaltzaindira, bitzuok baitira bat euskal letretan, gizabanakoa bera eta haren heteronimoa.

Hartara, Euskaltzaindiak bereganatzen du, takada batez, bikote harrigarria, pertsona berak bere baitan daramana. Jose Irazu –noizbait, Bilbo aldean *Joseba* izan bazen ere, batik bat ikaskideen ahotan–, asteasuarra, familia jakinekkoa, herrikidea, biografia baten jabea. Aldi berean, Bernardo Atxaga, aurrekoaren bizimodua, gogoeta, ideiak eta eitea barruratu ez ezik, literaturaren mailuaren bidez moldatuak eta euskal letretan emanak dituen, guztion gozamenarako eta euskal kulturaren aitzinamendurako.

Irazu eta Atxaga, Atxaga eta Irazu, ispiluaren alde desberdinak izanik ere, ispilu bera osatzen dute, eta irakurleak aukera du horren barruan ispiluaren bi aldeak eta ikuspegiak batera ikusteko, errealitatea eta horren isla, modu askotara kanporatuak baina batera zizelkatuak.

Ispilu horri begira nagoen honetan, ispilu horrek alde itsurik ez duela ohartu naiz, irudiak alde batera eta bestera ikusten baititut. Batean aurkitzen ditut Jose Irazu semea, Jose Irazu senarra, Jose Irazu aita, Jose Irazu adiskide

eta laguna, eta, orobat, haren inguruan diren emaztea, alabak, gurasoak, anai-arrebak, senideak, adiskideak... Horretan datza gizona, bere errealitate historiko eta zehatzean kokatua, bere biografiaren datu esanguratsuetan hartua eta hertsatua.

Ispiluaren beste aldean, ostera, Bernardo Atxaga dut zain, bere literatura munduarekin, bere irudiekin, bere metaforekin, euskal letren sarea ehotzen eta lotzen, autore baten heldutasunaren ezaugarri eta seinale.

Hainbatez, Euskal Akademiara datoz gaur Irazu eta Atxaga, Asteasu eta Bilbo, Gipuzkoa eta Euskal Herria, euskara eta literatura, hizkuntza eta sorkuntza. Asteasukoa da horien eramaile, Asteasutik euskal letretara beste baturek emaitzarik onenak eman zizkioten bezalaxe.

Ezin isilpean utz, soka luze horretan, Juan Bautista Agirre eta Antonio Arrue. Ezin, inolaz ere, bigarrenaren aholkua eta iritzia baztertu:

guk gure bizitza guzian, bai euskerazko bai erderazko, azal, estalki edo jan-ziera apañ eta ongi ornitutako literatura-lanen zale amorratuak izan gera beti eta beti. Baña, azalak, estalkiak eta janzierak ezezik, mamiak, muñak eta barrunbeak ere, ba-dutela ajola, derizkiogu. Ta ez nolanaikoa.

Halakoxea da, izan ere, gure sarrera-hitzaldiaren egilea. Literatur unibertso sendo –azal eta mami– baten asmatzailea. Egin diezaiogun, hortaz, berari ere ongiatorria, ia-ia mende bi lehenago Juan Bautista Agirrek idatzi bezalaxe, eguantzari edo egunsentiko argiari Groenlandian egiten zioten moduan, alegia, *kontentu gelditzeko eguantzari musikaz ongi etorri egitea*. Izatez, musikarik jatorrena eta preziatuena da haren ahotik gaur entzungo duguna, hain zuzen ere, hitzaren musika, literaturaren doinua.

Buka dezadan nire agurra. Artean, Euskaltzaindiaren izenean, mila esker asteasuarroi, eta gainerakoei ere, zuen harrera abegikorrenarengatik, eta egin dezagun aurrera gaurko egitarauarekin. Esan dut.

ANTZARAK, ZENBAKIAK ETA LETRAK

Jose Irazu, «Bernardo Atxaga»

Antzarak ditut nik gogoan herri honetan bizi nintzen garaietatik, eta haiekek hartu nahi ditut aintzat orain ere, gaurko hitzaldi honetan. Hiztegiek diote ahatea bezalako hegaztia dela antzara, baina handiagoa, eta grisa duela lumajea, laranja kolorekoa mokoa, gorriak direla bere hankak. Entziklopedietako argazkietan ikusten dugunean, berriz, hegazti zein txori guztiek duten begirada serioa antzematen zaio berari ere, eta, nahiz kopeta handirik ez duen, kopetiluna dela esango lukete askok.

Nolanahi dela ere, ez nituen nik bertatik bertara eta xehetasun horiekin guztiekin ikusten garai hartan, herri honetan bizi nintzenez, baizik eta airean, haien urteroko hegaldian. Gogoan ditut oraindik 1958. urte aldera pasatu zirenak. Aurrena haien deialdara zabaldu zen, ahatearena bezalako baina hautsiagoa eta ilunagoa, eta geroxeago ehun buru eta gehiagoko taldeetan azaldu ziren, lerrorik lerro denak, letrak eta zenbakiak osatuz. Gora begira jarri eta zenbaki haiei laren edota 3aren tankera hartu nien gehienetan; aldian behin, 7arena. Letrak, berriz, zirriborotsuagoak iruditu zitzaizkidan, zailagoak eza-gutzeko orduan. Alfabetoaren azkenekoen itxura zuten, gehienbat; Z dardarata zirudien batek; Y bestek; X etzana hurrengoak.

Nire lehen oroitzapenetakoa da: Asteasu herri honetako kale nagusia hutsik; erretentetan, euriak utzitako ur kondarra; tximinietan kea, haizeak banatzen duena. Eta zerua, lainotsu. Lainoen azpian, antzarak etengabe pasatzen.

Garai hartan aritmetikaren lehen arauak ikasten ariko ginen eskolan, kaligrafiako lehen koadernoak betetzen, eta agian arrazoi horregatik egin zitzaizkidan deigarri hegaztiek hegan egin bitartean osatutako zenbaki eta letra haiek. Itsatsita geratu zitzaidan gertaera gogoan, eta gerora, eskola gehienak bukatu eta idazten hasi nintzenez, behin eta berriro aipatu nituen.

«Neguko egun bat da –idatzi nuen hogeitahiru urte geroago koaderno batean–. Ehiztariek tiro egin dute beren eskopetekin. Zazpi edo zortzi antzara lurrera joan dira. Zeruari letra bat falta zaio orain».

Ohar hori ez zitzaidan baliatu, eta ez zen inongo liburutara iritsi; bai, ordea, antzeko beste hainbat. *Bi anai* deitu nuen nobela laburrean – esan

gabe doa izen hori, *Bi anai* eta ez *Bi anaia*, Euskaltzaindiaren aurrean harroxko xamar nenbilen garaien seinale dela-, antzarak aintzat hartu ez ezik, antzara baten lekuan jarri nuen neure burua, eta lerro honekin eman nion atal bati hasiera:

ehun eta hamaika antzara ginen, eta egun asko generamatzan hegaletan iparreko lur zelai eta hotzetatik aienatu nahiz (...)

Bi mila eta zazpigarren urtean gaude orain, pasatu dira beraz urte ugari antzarak ikusi nituen lehen aldi hartatik; baina nahi nuke antzararen gaiari berriro heldu, eta gainera *Bi anaiko* joko berbera egin, hots, haietako baten lekuan jarri eta, irudimenarekin, Asteasu herri honetara, ez errepidez, ez lurretik, baizik eta airez hurbildu. Eta banator ni, badator antzara Andoain aldetik hegan. Laster, Oria ibaia atzean utzi orduko, bere begirada luzeak Adunako herria ikusten du bere kanpandorre txorrotzarekin, eta, aurreraxeago, Zizurkil biak, goikoa eta behekoa, eta Alkiza, Asteasu hau, Ernio mendiaren gailurra eta, azken-azkenean, itsaso zabala.

Ez da oraingoxe kontua hegaztiak bideak ezagutzea. Gogoan daukat umetan entzun nuena; ez hemen, baizik eta amaren herrian, Albizturren. Bada, Albizturko bi etxeoandre erromes abiatu omen ziren Santiora, eta Ernio azpiko Zelatunera iritsi orduko, galdu. Beleak zebiltzan nonbait inguruan, eta andre haietako batek, beste inoren arrastorik ez, eta galde egin omen zien: «Zein da Santioarako bidea? Hau, hori edo hura?». Beleak antzararen antzeakoak dira ahotsaren aldetik, eta zakar xamar erantzun omen zuten: *krua! Krua!* Arindua hartu zuen galderagileak. Bere lagunarengana egin eta halaxe esan omen zion:

bidea hango hura dela esaten dinate. Ederki giñunan nik erdera jakin ez banu!.

Zelatungo bele haien pareko, gure antzarak ere ez du zalantzarik bidez eta noranzkoaz, baina, presa handirik ez duenez, pasatu Aduna gainetik eta jaisten hasi da poliki, eta gelditu ere, gelditu egin da Zizurkil behekoaren eta Zizurkil goikoaren artean; Errekalde baserriko teilatuan.

Askok ondo dakizuenek, Errekalde izeneko baserri horretan hainbat bertsolari jaio ziren, eta haien arteko ospetsuenari, gaur Zizurkilen harrizko oroi-garri bat daukanari, Pedro Mari zeritzan; Pedro Mari Otaño. Aita Zavalaren liburuetan irakurri dut bertsolari askok santu zaindaritzat zeukatela, eta guztiengan izan zuela eragina. Teodoro Mujikak, berriz, areago dio 1985eko bertso batean:

oraintxe irurogei ta amabost urte Pedro Mari il zala esaten digute, baiñan bere bertsoak bizia daukate, izkuntz onek arnasik galtzen ez dun arte.

Ez da beroarenik laudorioan. Pedro Mari Otañoen hitzek luze iraun dute. Juan Mari Lekuonak unibertsitatean erabiltzen zituen langaien artean ere aur-

kituko dituzue, edota Xabier Lete abeslari eta poetaren lanetan. Nik neuk oso gaztetan ezagutu nituen. Andres Bitoria izeneko adiskidearekin nengoen hizketan, eta, halako batean, inongo paperik gabe, onbuaren bertsoak kantatzeari ekin zion berak.

Baduzue, noski, kontuaren berri: Otaño Argentinako Pampa izeneko lautadan bizi da, eta inguru hauetako mendi eta basoen mira bilatzen du. Poza ematen dio horregatik arrantxoaren alboan dagoen onbu izeneko zuhaitzak, eta haren azpian edo adar artean esertzen da maiz herri minez, jaiotetxeko intxaurra gogoratuz:

nere lagunik maitatuena onbu lastana zu zera, argatik nator zure kolkora ni malkoak txurtzera, iduriturik naramazula atariko intxaurpera. Beti izango zaitut gogoan bañan joan nai det ostera Euskal-lurreko zuaizpe artan nere ezurra uztera.

Zaila da zehaztea literatura esaten diogun horrek gizarteari ekartzen dizkion onurak, baina, oinarri-oinarrizkoari helduz, hark egiten duen bereizketa lana har liteke gogoan. Bertsoek, poemek, nobelek, bereizi egiten dituzte une, leku edo gertaerak. «Bereizi», diot, baina berdin esan nezake «bakandu», «apartatu», «atera gauzak bere jatorrizko arruntasunetik». Halaxe gertatu zen Errekaldeko intxaurrarekin bertsoen ondoren. Ez da harrezkero nolanhiko zuhaitza. Ihartua dago gaur; hala ere jende askok begirada bat eskaintzen dio pasatzean.

Beste leku bat hartuko dut orain aintzat, Errekalde baino ospetsuagoa, Siziliako uhartean dagoena. Ideia bera azaltzeko, hartu ere.

Inoiz Siziliara joaten bazarete, eta Messina izena hartzen duen itsasarteraino hurbildu, ez duzue aparteko ezer ikusiko. Herri bat dago han, kostaldeen ugari diren hamaika bezalakoa, zarpaila eta zaratsua, eta haren amaieran, hondartza mutur bat, hondarra baino gehiago harri txintxarra daukana. Baina bertakoren batek berehala esango dizu Homero lehen poetak leku hura izan zuela gogoan, eta, *Odisearen* hamabigarren kantuan azaltzen denaren arabera, hango bi harkaitzetan bizi izan zirela Eszila eta Karibdis munstro beldurgarriak, marinela hil eta irensten zituztenak.

Odisean bizpahiru orrialde hartzen ditu aipamenak; nahikoa, ordea, leku hura, berez arrunta, bakan eta berezi bihurtzeko; munduko beste lekuak ez bezalakoa, garrantzitsuagoa. Jakina, Messina aldean bizi den jendeari on egiten dio halako leku seinالاتu batean bizitzeak.

Tradizio grekora jo dut adibide bila, baina errazagoa zatekeen bertatik bertara ibili eta gure beste tradizio nagusia hartzea aintzat, hots, kristautasunak ekarritakoa. Pentsa dezagun Belengo herrian. Herrixka bat izango zen duela bi mila urte, inolako ñabardurarik gabea. Baina Bibliak zioen han jaio zela Jesus, Jainkoaren semea, gero gurutzean hilko zena, eta kontaera horrek munduko leku aipatuenetakoa bihurtu zuen.

Messinako itsasartea edo Belengo herria ez ziratekeen leku berberak izango *Odiseako* edo Bibliako kontaerarik izan ez balitz. Era berean, Euskal Herria ere ez litzateke berbera onbuaren bertsorik gabe. Badakit izpi bat besterik ez dela; badakit ez dagoela oraingo poeten lana Greziako edo Israelgo lehen poeta haienarekin konparatzerik eraginaren aldetik; baina oinarri-oinarrian lan bera egiten dute denek.

Gure antzarak ez daki luzaro geldirik egoten, eta hor abiatu da hegan. Zizurkilgo gaina alde batera utzi eta, Asteasuko errepide nagusiari helduz, «Konportako errebuta» esaten zitzaion tokira jo du. Astia daukat, ordea, orain arteko hitz nagusiei beste bat gehitzeko. «Bereizi» esan dut arestian, «bakandu», «apartatu». Orain «transfiguratu» esan behar dut. Bertso, poema eta nobelek transfiguratu egiten dituztela une, leku edo gertaerak; errealtatea.

Badakit hitz hau ez dela gure euskal hiztegieta azaltzen, eta guztiek ere jauzi egiten dutela «transferitu» delakotik «transformadore» delakora; baina, oker ez banago, Euskaltzaindiaren hiztegia E letran dago oraindik. Aukera dut, beraz, «transfiguratu» eta baita «transfigurazio» bera ere erabiltzeko. Ziurrenik ere baztertua izango da, zeren elizen arteko Biblian ere nahiago izan baitute «antzaldatze» delakoa; baina, aukera dagoen bitartean, bonbon. Eta gero gerokoak.

Gogora dezagun transfigurazioaren pasartea. Bibliak dioenaren arabera, Tabor izeneko mendian gertatu zen. Hala dio Mateok: «Jesusek Pedro, Santiago eta honen anaia Joan hartu, eta mendi garai batera eraman zituen aparte. Eta antzaldatu –«transfiguratu»– egin zen haien aurrean: aurpegia eguzkia bezain distiratsu bihurtu zitzaion eta jantziak argia bezain zuri. Hartan, Elias eta Moises agertu zitzaizkien Jesusekin hizketan. Pedrok esan zion Jesusi: «Jauna, zein ederki gauden hemen! Nahi baduzu, hiru etxola egingo ditut bertan».

Ez litzateke erabat zuzena izango literatura lanek errealtatea –lekuak, uneak, gertaerak– eguzkia bezain distiratsu eta argia bezain zuri bihurtzen dituztela esatea, zeren batzuetan kontrakoa ere burutu baitute. Gogoratu, esate baterako, Goebels kriminala, Hitlerren gobernuko propaganda burua, nobelagilea zela; gogoratu, beste maila batean –oso beste maila batean– ez direla bertsolari guztiak Pedro Mari Otaño bezalakoak izan, egon direla aitzitik umore gaizto bezain atzerakoia erabiliz atsekabea besterik ekarri ez dutenak. Izan zen hementxe bertan inork gutxik gogoan duen bertsolari bat, behin batez herriko maisu errepublikanoari bertsoak atera zizkiona. «*Maestro pequeñito, don Miguel det izena...*», holaxe hasten ziren bertso gaiztoak, eta burla hartan maisuaren gorputzeko akatsa eta haurdun geratutako andre baten auzia nahasten ziren. Dena jakin dezazuen, maisua bila joan zitzaion, eta larri ibili zen gure bertsolaria.

Nolanahi ere, salbuespenak alde batera, egia da lan literarioek errealtatea onerako transfiguratu dutela. «Jauna, zein ederki gauden hemen!», hots

egin omen zuen Pedrok Tabor mendian. Halaxe aterako litzaiguke guri transfiguraturako zeinahi lekutan. Edo, behintzat, errazagoa litzateke poz hori erdieste.

Ez dago, lan literarioek eragindako transfigurazioan, inolako mirakulurik, inolako misteriorik. Bizitza da haren eragile. Pedro Mari Otañok Ameriketara joan behar izan zuen, etxetik urruti; Ameriketara, beste sentimendu askoren artean, herri mina nozitu zuen; onbu bat zegoenez bere arrantxoan, hura baliatu zitzaion Errekaldeko intxaurra gogoan hartzeko. Esperientzia hori hitz bihurtu zuen, eta bere hitzei forma bat eman zien atseginagoak eta iraunkorragoak izan zitezten. Errekaldeko intxaurra herri-minaren ikur zaigu gaur egun. Horra hor transfigurazioaren bidea.

Gure barneko alde hori, arima, espiritu eta beste hamaika modutara deitua izan dena, eta etengabe, egonkortasunik gabe, eraldatzen dena, batzuetan kezkoa ematen duena eta bestetan berunezkoa, arrazoiak doi-doi menderatzen duena, hori guztia, gure barneko alde, infinituaren pareko da. Batzuetan, infinitu horren puntu bat, une bat, kanpoko zerbaiti erantsita geratzen da. Harikaitz bati, itsasarte bati, zuhaitz bati. Horra hor transfigurazioaren muina.

Pentsa ezazue, istant batez –antzara Konporta ganean dago jadanik, eta aldatu egin behar dut hizpidez– hutsala izan arren esanguratsua den kontu batean. Pentsa ezazue Euskal Herri honi «Suitza txikia» deitzen ziotela, eta diotela, batzuek. Bitxia da kontua, Suitza eta Euskal Herria ez baitira ia ezertan berdin; baina horrelakoak gertatzen dira bertsoen, poemen edo nobelen transfigurazio lana aintzat hartzen ez denean. Norberaren lekua bigarren mailako bihurtzen da, leku nagusi baten leku-orde hutsa, eta gainera, okerragoa dena, arrotzu egiten da. Ernio mendiaren gailurrean jarri eta hango ikusmira miretsiz «lurralde hau Suitza txiki bat da» esaten duena, bietako bat: edo suitzarra da, edo ez du sentsibilitaterik. Ez diote irakatsi, ez du ikasi, sentsibilitate hori izaten. Berari dagokionez, Otaño, Orixo, Lizardi eta gainerako guztien lana alferrikakoa izan da.

Gure antzara begira dago airetik. Luzea ez ezik, sakona ere bada bere begia, eta ikusi egiten du iraganekoa ere, gaur egun ez dagoena: botana alde batera, urez ia gainezka; erreka zuloan, errota txiki bat; goraxeago, baserri galanta, armarria ere baduena: Konporta bera.

Behin batez, artean ume nintzela, banindoan bizikletan Zizurkilgo eskolara eta adin handiko andre bat ikusi nuen pare hartan, errepidearen ertzean, zumitzezko besaulki batean eserita. Gelditu egin nintzen aurretik pasatzerakoan, agian keinuren bat egin zidalako, eta hizketan hasi ginen biok. Ederki hitz egiten zuen andre hark, bizi eta zorrotz; ondo entzuteko, berriz, tronpeta moduko bat erabiltzen zuen, ni zerbait esaten hasi orduko belarrira eramaten zuena. Tresna erabat harrigarria egin zitzaidan, eta agian horregatik daukat ueña gogoan.

Andre hark Mikela Elizegi zuen izena, eta Pello Errota bertsolariaren alaba zen. Atera berria zuen garaitu hartan, 1963. urtean, *Pello Errotaren bizitza* izeneko liburua. Esan dezadan zehatzago: liburua Aita Zavalak antolatua eta argitaratu zuen Mikela Elizegiri egindako magnetofoni-grabazioak erabiliz. Aita Zavalak berak aitortua duenez, arratsalde asko eman zituen eginkizun horretan; arratsalde gozo xamarrek, gainera; ez bakarrik Mikela Elizegiren kontuak entreenigarri zitzaizkiolako, baita haren alabek pastelak ateratzen zizkiotelako ere. Bistan da: beste garai batzuk ziren idazleentzat. Gozoagoak, berriro esanda. Pentsa! Suitza txikiarekin egokitu beharrean, «petit suisse» batekin egokitzen zen Aita Zavalak arratsaldero. Alde ederreko kontua!

Pentsa dezagun orain, tarte batez, zenbat esku behar izan ziren liburu hori aurrera ateratzeko, noiz eta garairik okerreanean, diktadura bizian geundela; euskal kulturaren egoera sekula egon den mailarik behekoenean zegoela. Aita Zavalaren lana behar izan zen aurrena, funtsezkoena. Gero, zentsuraren oztopoa desegiten lagunduko zuen norbait. Hurrena, berriz, dirua arriskatuko zuen argitaldaria. Ondoren, noski, irakurleak behar izango ziren, irakurle biziak bategiz ere, Mikela Elizegiren kontraera zabalduko zutenak. Eta «ahozkotasuna» edo «herri literatura» esaten zaion horren aldeko giroa ere behar izango zen, noski, eta giro horretan Manuel Lekuonaren *Literatura oral euskérica* saiakerak ere izango zuen eragina. Horrenbestez, liburutxoari aparteko irakurle bat falta zitzaion, irakurle *sine qua non* bat, bultzada erabakigarria emango ziona. Eta hura ere lortu zuen azkenean: Gabriel Aresti. *Pello Errotaren itzala* bere eskuetara iritsitako euskal «nobelarik» onena zela azaldu zuen Arestik, eta sari bat emango ziokeela berak.

Esku horiek guztiak eta beste hainbat ibili ziren tartean Mikela Elizegiren liburutxoari bultzaka. Eta, alde batera, arraroa izan zen ahalegin hori. Jakina da –nik behintzat ez daukat dudarik– literaturak eta literaturaren munduak eredu aristokratikoaren usteak eta maniak imitatzen dituela, eta *Pello Errotaren bizitza* ikusezina dela eredu horretatik begiratuta. Eta beste eredu nagusitik –eredu komertzialetik– begiratuta ere, berdintsu: ikusezin. Zer arrazoi izan zuten, beraz, Aita Zavalak, Lekuonak, Arestik, liburutxoari balioa emateko?

Nik badakit Aita Zavalak erantzungo lukeena, idatzita baitauka: izugarri maite dituela, gustatzen zaizkiola, herri kontuak, eta horregatik ibili dela «oiñez eta jakin miñez» halakoen bila. Eta badakit zer egon zen *Literatura oral euskérica* delakoaren oinarrian, Manuel Lekuonak berak aitortu baitzidan Andoaindik eman genuen paseo batean. Oñatin 1918. urtean ospatu zen Euskal Kulturari buruzko Nazioarteko Batzarrean sasi-jakintsu batek mespretxuz eta irainez hitz egin omen zuen Euskal Herriaz. Jende baldarra eta baioa zela euskalduna; ez zeukala Euskal Herriak poeta bakar bat ere, eta imajinatu ere ezin zitekeela egin Heinrich Heineren mailakorik sor zitekeenik hemen. Lekuona izugarri haserretu omen zen hori entzutean, eta aurka egin zion esanez ez genuela Heineren mailakorik edukiko, baina horren ordez ehunka herri-poeta ge-

neuzkala, bertsolariak. Une hartan bertan bertsolariaren balioa azalduko zuen liburu bat idaztea erabaki omen zuen.

Gabriel Arestik ere –asmatu egiten dut hau, ez bainuen berarekin gai honi buruz hitz egin, eta irakurri ere ez baitiot inon irakurri– sentsibiltate *alemaniarra* izango zuen Zavalaren eta Lekuonaren moduan, Herder, Schiller, Grimm, Von Chamisso eta beste erromantikoen ondorengoa; baina, horretaz gain, ideia komunistak zituenez, herri xehearen bizitzaz hitz egiten zutelako maiteko zituen Mikela Elizegiren edo bertsolariaren kontuak. Gogoan daukat oraindik Bilboko *Anaitasuna* aldizkarian argitaratu zuen Txirritari buruzko testua. Bertan, haren bertso bat kopiatzen zuen:

*etxe maiorazkoa nintzen tokamentuz, baldin serbitu banu aita pulamentuz,
nere bizimodua beti dabil kantuz, despatxatuko naute ez banabil kontuz.*

Poeta sozialaren definizio paregabea zela zioen Arestik jarraian.

Zeinahi zirela ere, direla ere, arrazoiak, ondorioa bat bera da, eta hori da nik azpimarratu nahi nukeena: hirurek ere balioa ematen ziotela ahozkotasunari, herri literaturari eta, bide batez, hizkuntzari. Kontuan izan gure hizkuntzan, XX. mendera arte, oso urria izan zela bestelako literatura; bere arrazoiak bazuela Lekuonari Heine aipatu zion kanpotarrak, eta hizkuntzari balioa eman nahi bazitzaion nahitaezkoa zela aurrena herri literatura goraiatzeko. Batzuetan justizia osoz, hala nola Mikela Elizegiren kasuan.

Gure antzara aireratu da berriro ere, eta segituan hartu ditu begietan Asteasuko bi auzo nagusiak, Elizmendi –guk, asteasuarrok, «Elemendi» deitzen duguna– eta ibarrean dagoen beheko alde hau, «kalea». Elizara jo du zuzenean eta, zikoinaren ohiturak ere badakizkiela adieraziz, kanpandorrean kokatu da, erpin-erpinean.

Joera bat egin dio oraingoan antzarari iraganekoa ere ikusteko gaitasunak, eta arestian botana eta errota bezala, oraingoan aspaldiko jendea ikusten hasi da, baina gurpil zoroan bezala, zorabiatu egin bailitza. Militar bat ikusten du aurrena, Zumalakarregi jenerala, hainbat uda inguruko etxe batean eman zituena. Segidan, berriz, beste militar bat, hura ere karlista, liberalekin ez ezik Santa Kruzekin ere lehian ibilitakoa eta Erretotxe delakoan luzaro egondakoa: Lizarraga jenerala. Batera, Juan Bautista Agirre apaiz erretorea, «Asteasuko Agirre» izenez ezagutzen den idazlea, eta haren ondoan gure beste erretore hura, Hipolito Usabiaga, «donipolito». Umeak ere ikusten ditu antzarak, eskolatik atera eta harmailtan kokatuta argazki baterako; tartean zoritxarreko Joseba Arregi hura, 1981ean torturaren ondorioz hil zena. Ezkutatu dira umeak eta, irudi-gurpil etengabea, Mikel Laboa ikusten du arkupe azpitik pasatzen, eta Juan Mari Lekuona eliz barruan aldareko estatuei begira.

Azkenean, lortu du antzarak begirada zehaztea eta irudien gurpil zoroa geratzea. Ikusi, orain, pertsona bakar bat ikusten du. Asteasun jaio eta Asteasuko erretore izan zen Juan Bautista Agirre hura. Dakizuenetz, XVIII. mende-

aren erdi aldera jaio zen, Ilobate deitzen den etxean, batzuen ustez. *Eracusal-diac* –sermoiak– idatzi eta argitaratu zituen, eta euskal literaturaren klasiko-tzat jotzen da gaur egun.

Har dezagun liburuaren pasarte bat. Hamaseigarren atalekoa, adibidez. Bekatuaren arriskuaz ari da, eta dio:

[...] etzabiltzala bada, Cristaua, aitzaquiac billatzen becuraco bide eta perillac uzteco; aldeguizu lembait len; bestela guertatuco zatzu michirrica edo ingumari guertatu oi zayona. Badabil inguma arguiaren inguruan ariñ ariñ: beguiratzen dio eta cembateta gueyago beguiratzen dion ambat gueyago lilluratzen eta choratzen du arguiaren edertasunac. Alderatzen zayo beñ ta berriz, eta erretzen diozca egoen eta zancoen erzac, baña ez da centzatzen. Atzanean, aimbesterañ alderatzen zayo non osotoro erretzen eta illic geratzen dan. Ay! Aditzen zauden inguma, inguma! Bazabiltza becatuaren bide eta perill orietan, erretzen eta quiscaitzen dira zure gura charrac, baña etzera centzatzen, eta atzanean illic gueratuko zara becatuan, edo gogoz, edo bestela. Ala guerta ez daquizun, aldeguin, aldeguin perilletik.

Esan ohi da literatura «hizkuntzaren utopia» dela. Idazteari ekin eta tesuari forma bat ematen saiatzen denak lana eginarazten diola hizkuntzari: adierazi ditzala gauzak hobeto, zehatzago, ederrago; adierazi ditzala, gainera, adierazten zailenak diren gaiak. Edo areago: sor ditzala, idatzi bitartean, ustez eta inon ez zeuden gaiak, erreskata ditzala isiltasunetik. Ahalegin utopiko hori ez dago, bestalde, literaturan bakarrik; hori idazketa ororen muin-muinean dago. Juan Bautista Agirreren lanak ere, nahiz literarioak izan, beste zerbait ere baziren. Ideologia bat gizarteratzeko modua ziren, batez ere.

Hizkuntzaren eguneroko erabilera, hizketa arrunta, errazetik errazera ibiltzen da; ahalik eta modurik ekonomikoenean erabiltzen ditu hitzak eta esaldiak. Baita ahoskatzerakoan ere. Asteasuarrak, kasu, ez du «egin» esango; «iñ» esango du. Edo «hartuit», «hartu diat»uen orde. Baina modu errazean ezin da asko adierazi; ezin dira gai baten ñabardurak zehaztu; ezin da seduzitu; ezin da, argia mitxirrikarentzat bezala, testu bat erakargarria izan.

Esan beharrik ere ez dago utopia lortzearren, gero eta gehiago, hobeto, ederrago adierazteko gai izatearren, hizkuntzak baliabide asko behar dituela, eta, ahal den neurrian, bortxatu egiten duela hizkuntzaren naturaltasuna, hizketan azaltzen dena. Euskarak, esate baterako, aditza bukaeran jartzeko joera omen du. Baina Juan Bautista Agirrarentzat joera hori muga bat da, eta horregatik idazten du honela Jesusen eta bere dizipuluen arteko elkarrizketa bat:

nere semechoac, maite izan ezazue elcar: Filioli, diligite alterutrum. Aspertu ciran icasteac, beti gauza bera adituaz, eta esan cioen: Maisua, cergatik beti gauz au esaten digu? Erantzun cien: Ceren Jaunaren Aguintea dan, eta au ongui eguiten bada, bera bacarrik asco dan.

Bistakoa da. Aditza aurrera ekartzen du, eta «ceren» bezalako partikulak erabiltzen ditu. Ez da hau Asteasuko hizketa. Ez zuen Juan Bautista Agirrek horrela hitz egingo Asteasuko kalean.

Juan Bautista Agirrereren liburua zabaltzen duenak segituan ikusten du bertan bi hizkuntza azaltzen direla erruz: euskara eta latina. Izan ere, *eracusaldi* bakoitzak hamaika ohar dauzka, guztiak latinez. Batzuetan, oso ohar ausartak dira: halaxe *delectatio* delakoari eskaintzen dizkion bi orrialdeak edo *commotio carnalis*-i eskaintako ia hirurak. XIX. mendearen hasieran idazten ari zela gogoratuz, eta gogoratuz ere bere erakusaldiak sermoiak eman behar zituzten euskal apaizentzako «langaia» zirela, konprenitzen dugu latina erabiltzearen arrazoietako bat. Apaizen eta intelektualen hizkuntza sekretua zen, eta herri xeheari gorde nahi zitzaizkion kontuak azter zitezkeen berarekin. Baina puntu horretara iritsi aurretik egina zuen latinak bere lana. Azkar eta garbi esateko, markatua zuen euskara. Ekarriak zituen euskarara beharrezkoak ziren elementuak hobeto, zehatzago, ederrago lan egin zezan. Entzun berriro, arren:

maisua, cergatik beti gauz au esaten digu? Erantzun cien: Ceren Jaunaren Aguintea dan, eta au ongui eguiten bada, bera bacarrik asco dan.

Antzeko esaldiak egin zituzten Axularrek eta beste euskal klasikoek ere. Latina zekitelako eta, latina zelarik kulturaren eta literaturaren hizkuntza bakarra, haren moduak beren hizkuntzan txertatzea beste aukerarik ez zeukatelako, hala nola egin zuten Bibliaren itzultzaileek Ingalaterran, Frantzia eta Europako nazio guztietan. Esan genezake Albizturko andre hark Ernion bezalatsu: «Ederki ginen, haiek latina jakin ez balute!»

Gogora ezazue Lizardik gure hizkuntzaz egin zuen poema hura: «Baña nik, izkuntza larreakoa, nai aunat ere noranaikoa, yakite-egoek igoa; soña zaar, berri gogoa; azal orizta, muin betirakoa». Bada «noranahikoa» izateko, literaturan bezala biologian zein administrazioan erabili ahal izateko, euskarak presaketeta modu hori behar zuen. Hori gabe, aldarrikatu zezakeen hainbatek –herri-tradizioaren edertasunaz ohartzeko gai izandakoek, kasu– bere balioa; baina urte gutxiko kontua izango zen. Izan ere, erabilerak eusten dio hizkuntzari; erabilerak ematen dio baliorik handiena.

Antzara aineratu egin da berriro. Baina, hegan hasi ordez, jauzi egin du hegoak zabal-zabal jarrita, eta Apalasangasti izeneko etxeraino iritsi da erorketa bigunean. Izan ere, han jaio zen, 1903. urtean, Antonio Arrue. Abokatua izan zen ogibidez, *Comunion Tradicionalistakoa* politikan, eta beraz Franco jeneralaren aldekoa gerran. Horretaz gain, euskaltzalea izan zen, hots, maitatu eta bultzatu egin zuen bere lehen hizkuntza. Euskaltzaindikoa ere izan zen, eta berak taxutu zuen, lege kontuetan trebe zenez, erakundearen arautegia.

Bultzatu egin zuela euskara diot, baina hobe da agian babestu egin zuela esatea. Diktaduraren garaian, gerra aurretik 1965era arte edo, euskal kulturak hari gutxi batzuk bakarrik izan zituen aurrera egiteko, eta zalantzak ere bazeuden, ez ote ziren hari horiek etenda geratuko. Halakorik gerta ez zedin, Ameriketako deseritik egin zuten lan Zaitegik, Ibiñagabeitiak eta hainbatek; beste batzuek, Mitxelena buru, hemendik bertatik. Horietakoa genuen Antonio Arrue. Hari esker atera ahal izan zen euskal klasikorik eraginkorrenaren liburua, Axularren *Gero* mila aldiz aipatua. Esku izan zuen, gainera, *Egan* aldizkariaren jarraipenean eta Euskaltzaindiarenean. Arduratu zen, bestalde, literaturaz ere, eta bere hitzaldi batean Gabriel Aresti goraiatu zuen. Jabetu zaitezte: *Comunión Tradicionalistako* gizon bat Alderdi Komunistatik oso hurbil ibili zen beste baten lana goraiatzen.

Gure antzarak ez daki asko ideologia politikoen gorabeherez, baina piztu egin du azken kontu honek, Antonio Arrueren eta Gabriel Arestiren arteko harremanak, eta gai horri buruz pentsatzeari ekin dio. Segituan, urduri jarri da, eta xaltoka hasi txepetx hanka-labur bat bezala. Xaltoek pentsamenduak ekarzen dizkiote burura.

Ideologia politikoak hizkuntza baten aurrera- edo atzerabidean duen garrantzia handia, hori bururatzen zaio aurreneko xaltoan. Bistakoa da: erabileraren izanik hizkuntza baten indar-emailerik beharrezkoena, erabakigarria izan behar, nahitaez, eskoletan edo irrati-telebistan indarrean jartzen den hizkuntza eredia. Euskararentzat, esan beharrik ere ez dago, onuragarriagoak dira Gas-tzetik erne ohi diren aginduak Parisetik iritsitakoak baino.

Bigarren xaltoa eman du antzarak, bigarren pentsamendua etorri zaio burura. Edo, zehatzago esanda, gogoeta bat etorri zaio, duela hilabete inguru Aingeru Epalzak artikulu batean azaldu zuena. XVIII. mende bukaerako bi diputatu frantses hartzen zituen Epalzak gogoan, Bertrand Baréré eta Henri Grégoire,

euskararen eta eremu urriko hizkuntzen aurkari gogorrak. Aztertu ditu Epalzak haien testu osoak, eta harrিতa geratu da: biek ala biek ere hitz zoragarriak eskaintzen dizkiote euskal jendeari. «Maite zituztelako erauzi nahi zieten mintzaira ahotik», adierazten digu Epalzak. Kontua zen Grégoire eta Bareré diputatuentzat frantsesa argiaren hizkuntza zela, askatasunaren eta errepublikaren balio aurrerakoi guztietarako ate nagusia, eta beren ustetan, apaizak jendea fanatizatzeko baliatzen zirela euskaraz eta antzeko beste hizkuntzez. Gure Juan Bautista Agirreren *Eracusaldia* irakurrita, ezin esan Grégoire eta Barerék batere arrazoirik ez zutenik; zerbait bazuten, nahiz eta, hain muturreraino joaten zirela, glotozida bihurtzeraino, idealisten joera totalitarioa antzematen diegun. Har dezagun, dena dela, alde positiboa. Hizkuntzaren erabilera balio positiboekin lotzen bada –tolerantziarekin edota demokraziarekin, kasu– hainbat eta hobe hizkuntzarentzat. Lan literario ederrekin lotzen denean bezalaxe.

Beste xalto bat eman du antzarak, beste pentsamendu bat bururatzen zaio: ideologia politikoak estu-estutik hartzen badu hizkuntza, normalean txarrerako izaten dela. Pentsa dezagun XX. mende hasierako purismoan, garbizalekeria delakoan. Badakizue: trenari «bultzi» esan behar zitzaion; elizari, «txadonna». Jakina, jarrera horren oinarrian ideologia politikoaren inbasioa zegoen; ideia politiko jakin batzuen mende jarri nahi zen hizkuntza. Labur: areagotu eta muturreraino eramán nahi zen gure hizkuntzaren eta auzokoenen arteko desberdintasuna, gizarteak ere erabat desberdinak zirela erakusteko eta erakunde erabat desberdinak aldarrikatzeko. Zilegi ziren ideia politiko horiek, nahiz, nire iritzirako, gehiegizkoak izan; baina zilegi izan eta guzti, ezin ziren

hizkuntzaren alorrera eraman. Hizkuntzarekin ez dago bromarik. Baldarki tratatzen denean, musak jokatzten omen duen bezala jokatzten du: zapuztu egiten da, mututu. Begira zein izan ziren XX. mende hasierako garbizalekeria haren ondorioak: itxita geratu ziren Juan Bautista Agirrek eta beste klasikoek zabaldutako bideak; antzutu egin zen lan literarioa. Hala zirudien, erabil-ezintasunaren mugaraino eraman nahi zutela garbizaleek euskara.

Kra! egin du antzarak deiadar bere ahots zakar, ahatearena baino hautsiagoarekin. Izan ere, garbizalekeriak oraindik ere duen indarra gogoratu zaio. Egia ez dela inon «bultzia» edo «txadona» bezalako hitzik erabiltzen; baina «burdinezko arauen aro» bat pasatzen ari da gaur egun gure hizkuntza, eta garrai bateko desberdintze nahi hori dago testu askoren azpian, modu disimulatuan gainera, modu agian okerreanean. Norbaitek pentsa lezake Euskaltzaindiaz ari naizela. Ez naiz ari Euskaltzaindiaz. Ez diot *Kra!* egin nahi Euskaltzaindiari. Ez dut ezagutzen euskaltzain bakar bat garbizalea denik. Areago: gaur erantzuna emango didan Xabier Kintana euskaltzainak erakutsi zidan niri garbizale ez izaten. Garbizaleak, gaur egun ere, lehengo tokian daude. Auzoarekiko desberdintasuna areagotzea helburu duten talde, erakunde eta giroetan.

Aireratu egin da antzara Apalagasastiko teilatutik, agian norbaitek, enparazita bere deiadarrekin, uxatu egin duelako. Urrundu baino lehen, Antonio Arrueren eta Gabriel Arestiren arteko lokarriaz pentsatu du. Kontrako ideologia politikoa zuten bi pertsona bat etortzea euskararen auzian, tarte bat jartzea iritzi politikoen eta hizkuntzari buruzko iritzien artean, eredugarria iruditzen zaio.

Antzarak gora egin du bat-batean, zitzu bizian egin ere, lurretik ahalik eta gehien urruntzeko asmoz. Izan ere, elizako kanpandorrean irudiek gertatzen zitzaiona gertatzen zaio orain pentsamendu ilunekin, denak batera etorri zaizkiola, zorabiatzeko moduan, eta, zinez, berak ez duela halakorik nahi: ez du pentsatu nahi 1970. urte aldera talka egin zuten bi euskaltzale belaunaldiek - *berriak* eta *zaharrak*- elkarri eman zioten tratu gaiztoaz; ez du pentsatu nahi, ezta ere, Gabriel Arestik bizi bitartean jasan zituen erasoez edota, oro har, Euskal Herriko joera sektarioek euskal kulturaren izan duten eragin bortitzez, bortitzegiaz. Gorantz ihes egiteak, ordea, ez dio asko lagundu, pentsamendu ilunak berarekin joan baitira. Horregatik iristen zaigu, orain, goi horietatik, bere deiadarra: *kra! kra! kra!* Zorionez, ez dugu besterik aditzen. Gainerako hitzak laino artean geratu dira.

Lasaitu denean, antzara Elizmendiko belaze bateraino jaitsi da. 1957. urte aldera, hantxe kokatua zegoen etxe eder bat, Añorga izenekoa, lurrak irentsi zuten oso-osorik. Eskolara gindoazen ume koxkorrek pasatu ezinik geratu ginen: zuloak, berrogeita hamar metroko diametroa zuenak, bidea ixten zuen. Etxeari zegokionez, bere teilatua bakarrik ageri zen, teilatu gorritza bat, tximini txuri okertu bat zeukana. Lurpeko uren mugimendu batek eragin omen zuten luizia.

Antzara, goietan jasadako pentsamendu ilunen ondoren, indar gabe geratu da. Ez da metafora ederrik asmatzeko gauza. Ideia sakonik ere ez zaio etortzen. Ezinbestekoa izan zaio, beraz, lurrak irentsitako etxea hizkuntzarekin lotzea. Añorga hura bezala, lurperatuta geratuko al da euskara?

Galdera hau, eta galderak adierazten duen kezka, betidanikoa da Xamarrek «euskara jendea» deitzen duenarengan. Gogoratu gure lehen idazlearen poemak, gogoratu bere deidarra, antzarena baino dotoreagoa:

heuscaldun den guiçon oroc alcha beça buruya, eci huyen lengoagia içanen da floria.

Hamaseigarren mendean zen hori. Hamazazpigarrenean, berriz, Axularrek hartu zuen hitza:

baldin egin balitz euskaraz hanbat liburu nola egin baita latinez, frantsesez edo bertze erdaraz eta hizkuntzaz, hek bezain aberats eta konplitu izanen zen euskara ere, eta baldin hala ezpada, Euskaldunek berek dute falta, ta ez euskarak.

Eta galderak, kezkek, kexuek indarrez jarraitu zuten; gaur arte jarraitu ere.

Joan den udan –desenkusa nazazue etxeko kontu hau azaltzeagatik– oso urruti ez dagoen hondartza batera abiatu nintzen familiarekin. Arratsa zen, gu ginen itsasorako norabidean gindoazen bakarrak; jende guztia itzulbidean zetorren, hondartzatik herrira. Halako batean, orduan 5 urte zituen nire alabak niri begira jarri eta esan zuen: «Munduak ez daki euskaraz!». Bikote eta talde guztiak gaztelaniaz ari baitziren.

Duela bi aste, berriz, ari zen nire 8 urteko alaba gosaltzen, eta esan zuen ez non eta ez han: «Euskarak behera egingo al du?».

Kra! egin du antzarak berriro. Zenbaki batzuen oroitzapenak jarri du oraingoan urduri. Hondartzadun herrian egin ziren hauteskundeen emaitzak dira zenbaki horiek. Denak batuta, euskararen alde –erabat alde– dauden alderdiek botoen ehuneko laurogeita bosta bereganatzen dute. Herri horretako gehiengoak eman zien beraz botoa, eta horren arrazoietako bat euskara izan zen; euskararen alde –oso alde– daudelako eman zuten boto hori. Hala ere, euskaraz ez dakien mundu batekoak dira.

Ondorio asko atera ahalko dira paradoxa horretatik, baina nik bakarria aipatuko dut: ideologia politikoa baino zerbait gehiago beharko dela gure hizkuntza eta gure kultura aurrera ateratzeko.

Duela urte asko, artean diktadorea bizi zela, Garikano anai-arrebak lizarrak aldatu zituzten Tolosatik Urkizura doan bideko zelaitxo batean. Gaur egun lizardi bat dago han. Zergatik jokatu zuten horrela? Bada haraino igotzen zelako, bakarrik egotera eta pentsatzera, euskal poeta bat: Lizardi, hain zuzen ere. Garikanotarrek beren ideologia politikoagatik ere hartuko zuten lan hori; baina ez horregatik bakarrik.

Duela ez hainbeste urte, berriz, diktadorea jadanik hila zela, Txillidaren eskultura eder bat jarri zen –atzerapen handiarekin jarri ere– Tolosan: «Lizardiren leihoa». Zeremonia negargarria izan zen. Aurrekoa dantzatu zuen dantzariak duintasuna eman zion, baina ondorengo hizlariek dena zapuztu zuten. Bakar batek ere ez zuen taxuzko hitz bat esan; bistakoa zen ez zutela beren jarduna prestatu; are eta nabarmenagoa ez zutela Lizardiren poema bakar bat ere ezagutzen. Nik gaur transfigurazioaz esan dudana aipatu izan banie, eta Lizardik transfigurazio horren alde egin zuen lana laudatu, erotzat hartuko ninduketen.

Ez da zalantzarik. Hizlari haiek beren ideologia politikoagatik zeuden han, ideologia horri esker. Errepika dezadan: beharko da zerbait gehiago gure hizkuntza eta gure kultura aurrera ateratzeko.

Antzara kale nagusitik dator zuzen-zuzenean. Hamargarren zenbakia daraman etxean pintura lehiaketa bat antolatu zen duela berrogeita bost urte. Kontua zen kartel moduko bat egin behar zela, eta bertan aholku edo agindu hau idatzi: «Egin euskaraz!». Lehiaketan etxeko hiru mutil koskorrek hartu zuten parte, eta irabazi, anaia bigarrenak irabazi zuen gai bezala purpurina eta zura erabiliz. Lehiaketaren antolatzaileek etxe sarreran zintzilikatu zuten, eta hantxe geratu zen urte askoan. «Egin euskaraz!».

Antolatzaileak, noski, nire gurasoak ziren. Kezkatuta zeuden, nonbait, behar baino erdara gehiago hitz egiten genuelako. Ikusten duzue: historia bera beti. Baina ez nuke esango seinale txarra denik. Ez zait inporta beti krisian dagoen hizkuntza bat izatea baldin eta krisi horrek bost mila urte irauten badu. «Hobeto krisian papagaioen mokoan baino» esan genezake Chateaubriandek bere memorietan kontatzen duena gogoratzuz, alegia bizitza luzeko papagaiok, Amazonian, ehun urte lehenago desagertutako hizkuntzetako hitzekin egiten zutela hots.

Antzara hemen dago jadanik, frontoi honetan. Bukatu dira bere gaurko joan-etorriak. Eta, antzara horri lotuta nagoenez, nik ere bukatu egin beharra daukat. Azken oroitzapen bat, hala ere, azken hegaldi bat. Elizaraino. Behin batez Juan Mari Lekuonari erakutsi nahi izan nion eliza, eta bera harrituta geratu zen bataioko pontearen edertasunarekin. Aurrez aldareko eskulturekin egin bezala –asko baitzekien arteaz, bere osaba Manuel Lekuonaren ildotik– haren xehetasunak adierazi zizkidan, eta, azkenean, pieza hura ezin zitekeela hala utzi esan zidan, erdi ezkutuan, zoko batean sartuta. Herriko apaizarekin hitz egitera joan ginen biok, eta hura gotzainarekin hitz egitekotan geratu zen. Handik hilabete batzuetara, bataioko ponte orain dagoen tokian jarri zen, aldarearen ondoan, ageri-agerian.

Dakizuenez, Juan Mari Lekuonak erabili zuen domina hartuko dut nik gaur, aurrez Manuel Lekuonarena izandakoa. Nire esker ona Euskaltzaindiari poz hau emateagatik.

EKINTZAILEAREN LAUDORIOA

Xabier Kintana Urtiaga

Asteasuko alkate eta Euskaltzainburu jaunok, Jose Irazuren guraso eta senideok, Gipuzkoako Diputazioaren eta Euskal Autonomia Erkidegoaren Gobernu-ordezkariorik, herriko zinegotzi jaun-andreok, euskaltzain oso, ohorezko eta urgazleok, lagunok, herriko seme-alaba eta adiskideok, egun on eta agur guztioi.

Hasteko, eskerrak eman behar dizkiot, ezinbestean, Jose Irazu adiskideari, beste izenez Bernardo Atxagari, Euskaltzaindiko bere sarrera-hitzaldi honetan berari erantzuteko ohore paregabe hau eskaini didalako. Ohorea esan dut, eta zinez hala da, baina aldi berean erantzukizun ez txikia ere bai. Izan ere, erakunde batean sartzeko protokoloak norbaiten ondoan aita ponte-bat eramatea eskatzen duenean, normalean datorrena hasi berria izaten da, eta horregatik bidean berak baino curriculum eta eskarmentu handiagoa duenen bat hautatu ohi da zeregin horretarako. Oraingoan, ordea, begien bistan dago heldu denak lehendik barruan zegoenak baino esperientzia handiagoa eta merezimendu hobeak dauzkala, eta, beraz, ekitaldi honetan, benebenetan diotsuet, Euskaltzaindiko atezain sentitzen naiz, apal-apalik, gurera datorren pertsonaia handi honi etxeko sarrera ohorez eta lotsaz umilki irekitzeko gertu.

Urte askotxo dira baina, Bernardo eta biok elkar ezagutzen dugula, eta merezimenduen aldetik berriz ere neure desegokitasuna aitortu behar dudan arren, adiskideen eskariei ezetz erantzutea ez da inoiz erraza izan. Beraz, inbitazioa eskertu eta onarturik, has nadin Jose edo, nahiago baduzue, Bernardoren hitzaldi bikainari erantzuten.

Literaturaz mintzatu zaigu euskaltzain berria, berarengandik espero eta nahi izatekoa zenez, eta literatura gaiak ere era berean eskaini dizkigu, literarioki, berak trebeki aukeraturiko ibilbidean azken bi mende hauetako idazle batzuk tartekatuz. Lehen begiratuan pertsona horiek elkarrekin zerikusi gutxi zutela pentsa genezakeen arren, Jose-Bernardok, antzara-joko honetan nolabait igel-saltoka, autore guztiok elkarrekin lotzen dituen sokari jarraitu eta denbora, toki, belaunaldi eta pentsaera arras ezberdinetako pertsonak multzo bakaurrean biltzen jakin du.

Maiz esan da literatura, literaturaz sortzen eta mamitzen dela, eta, hortaz, oraingo idazleak lehenagoko idazleen elkarte berean daudela, autore hilen klub amaitugabeen, haiengandik ikasirikoa, etenik gabeko ibileran, birmoldatu, eraberritu eta itxuraldatu, geroakentzako ere abiapuntu izan dadin.

Izan, ideiak, sentimenduak, helburuak, iradokizunak, gizaki guztionak dira, eta, zentzu zabalean, literatoen klub hau unibertsala da, garai guztietako eta mundu osoko idazleei irekia. Halere, zentzu hertsiaigoan, literatura literaturaz elikatzen dela esaten denean, izkiriartzean idazleak darabilen hizkuntzaz ere ari gara, mintzaira konkretu horixe baita, azken buruan, hitzaren artistaren plastika berezia, pintatzaileak edo eskultoreak kolore eta formez baliatzen diren bezalaxe.

Elkarrekiko lotura, beraz, guztiek darabilten langaia da, hots, hizkuntza, eta euskaraz idazteak batzen ditu Pedro Mari Otaño, Gabriel Aresti, Antonio Arrue, Pello Errota eta beronen alaba Mikela, Juan Bautista Agirre eta Lekuonatar loba-osabak. Baina motz geldituko ginatete guztiek amankomunean daukaten ezaugarri bakarra euskaraz idaztea dela esango bagenu.

Erdi Aroan Europa eta aldirietako pertsona eskolatuen kopurua oraindik aski urria zenean, latina (1), intelektual guztien adieraztresna orokorra izaten zen, eta halaxe idazten ziren orduko tratatu filosofiko, teologiazkoak, lege arlokoak, ideologikoak eta zientifiko asko. Halere, poesia salbuetsirik, Erdi Aroan literatura oso gutxi lantzen zen latinez, segur asko hura kultura eta informazio hizkuntza landu bikaina izan arren, herritar gehientsuen eguneroko bizimoduan mintzaira hila zelako, fosil bat, eta, beraz, errealtate bizi eta hurbilaren erreferente izateko baliorik gabea (2), pentsaezina, adibidez, herriko jendeen aurrean teatro lan bat aurkezteko.

Horrexegatik, egiazko literatura modernoa Ernazimendutik aurrera agertu zitzaigun, idazleak nor bere herriko hizkuntzan idazten hasi zirenean. Horrek, hasieran bederen, Europan latinaren lehenagoko eremu zabala hautsi eta idazle bakoitzari bere hizkuntzaren araberrako hedatze-barruti propioa ematen zion, geroxeago, auzo-hizkuntzetara eginiko itzulpeni esker, hedatuz joango zena. Alde horretatik arrazoia zuen Pessoa poetak bere aberria portugaldar hizkuntza zela zioenean, portugesez mintzatzen den lekuan aise eta ongi konprenitua sentitzen zelako, *ubi bene ibi patria*, hots, «ongi sentitzen garen tokian, hantxe dugu aberria» esaera klasikoaren bidean. Eta halaxe pentsatu zuten, nonbait, gure herria beren hizkuntzarekin definitu zuten antzinako euskaldunek ere, hari Euskal Herria deitzean, hau da, euskararen herrialdea.

(1) Eta greziera ere bai, berau mendebaldean hain jakina eta erabilia izan ez arren.

(2) Antzeko zerbaite gertatzen zaigu, *mutatis mutandi*, gaur egun ingelesarekin ere, unibertsitateetan zientzi eta ikerkuntza artikulua idazteko noraezeko tresna da, baina bera txikitandik ikasirikoak alde batera utzirik, inor gutxi ausartzen da ingelesez bere jatorrizko sormen-lanak, hots, literatura, idaztera.

1962an eginiko poema eder batean (3) Mukhran Matxavariani georgiar poetak bere herriaren hizkuntza Georgiako hiriburutik igarotzen zen ibaiarekin konparatzen du, eta ardanegiko suiletik ontzira, ontzitik botilara, botilatik edalontzira eta hortik ahora doan ardoarekin, edo pertsonen zainetan beti bizi dabilen odolarekin, belaunaldiz belaunaldi heredatua. Era berean, antzianako idazle, errege, pentsalari eta heroien ahotik ibiliriko hitzak gaur egungo gazteen ahoetan ere errepikatzen dira, eta mendez mende belaunaldien arteko segida osatzen.

Hizkuntzarekin batera badira beste balio batzuk, mintzaideen artean konpartituak: oroitzapen historikoa, ohiturak, erreferentzia sozio-kulturalak, esaeak, atsotitzak, kontzeptuak, konnotazioak, jokorako gaiak, baliabideak, hitzen arteko loturak eta esale-entzule edota idazle-irakurle arteko konplizitateak. Horiek, eta ez politikak, elkartzen ditu jendeak, azken buruan. Hori dela eta, portugaldar poeta hura Portugalen bezain ongi sentitzen zen Brasilen ere, espainolak Latinamerikan bezalatsu, tartean ozeanoa izan arren. Eta, halere, legearen arabera itsasoz bestaldeko pertsona horiekin lotura juridiko txikiagoa daukate, Europar Batasuneko frantses, ingeles, aleman edo poloniarrekin baino.

Arrazoi berberetatik, ez da hain zaila ulertzeko, zergatik Ipar eta Hegoaldeko euskaldun asko, muga politikoak gorabehera eta tartean ozeanorik izan gabe, elkarrengandik hurbilago sentitzen garen, guregandik hizkuntzaz eta kulturaz askoz ere urrunago bizi diren beste auzo batzuegandik baino, lege-konstituzioek bestelakorik esaten diguten arren. Hau baina, ez du oraindik ulertu, antza, egun hauetan Bilboko egunkari batean, Azkue literatur sarien berri emateko orduan, idazpuruan eta era probokatiboaz «*Crece la presencia femenina y francesa en los premios Azkue*» bezalako perla idatzi duenak, letra handiz gainera.

Esandakoetatik, idazteko orduan, normalean inork ez du bere hizkuntza aukeratzen: nor bere herrikoa darabil txikitandik ikasia, ingurutik jaso duena, horrexetan baita ondoenik moldatzen.

Baina kasu: normalean esan dut, hau da, egoera normalean bizi garenean. Beraz, elkarri ongi ulertuko badiogu, lehenengo eta behin, normaltzat zer hartzen dugun zehaztu beharko genuke. Bere etxeko edo herriko ama-hizkuntzan eskolatua denak, horixe du mintzaira normala, eta gainerako berbetak georago ikasiriko gehigarriak dira. Guztioi ez zaigu, ordea, geure herriko edo ama-hizkuntza irakatsi, Estatuko etnia nagusi eta hegemonikoarena baizik, eta mintzaira hori, sarritan, denboraz bigarrena izan arren, etxekoa edo herrikoa baino hobeki geureganatu dugu.

Hitzaldia arintzeko baina, zilegi bekit hemen pasadizo bat kontatzea, kontu honen argigarri. Beharbada baten bat harrituko zaidan arren, jakizue duela

---

(3) Erantzun-hitzaldi honen bukaeran, georgiar poeta horren euskal itzulpena ageri da.

berrogei bat urte Bizkaiko enpresa batean ari nintzela lanean, traktoreak eta nekazaritzarako tresnak saltzen. Behinola, Uribe-Kostako udalerrri batean behiak jezteko makina bat saldu behar eta bezeroari bere baserrian hitzordua jarri nion, makina hartaz eta bera ordaintzeko moduaz hitz egiteko. Esandako orduan haraxe joan nintzen, baina eroslea etxean izan ez. Hortaz, baserriko atartean haren zain egon nintzen, gure gizona noiz agertuko. Denbora pasa eta, hona eta hara begira nengoela, halako batean ate ondoko horman paperezko bilgu edo erroilutxo batzuk ikusi nituen, harlanduen bitartean sarturik (4).

Basetxe hartan senar-emazte ezkonberriak bizi ziren. Andrea etxeko alaba bakarra zen, tratuan aski trauskil eta umore garratzekoa, neskazahar izaten hasteko adinean ezkondua. Gizona, aldiz, bermeotarra, marinela izandakoa, nekazaritzan molde gutxi eta eskarmenturik bat ere gabea. Gainera, ez zuen ezkututzen baserriko bizimoduaz sentitzen zuen axolagabekeria. Hori bai, senar-emazte bitxiak izan arren, bi-biak euskaldun peto-petoak.

Atarian nengoela, beraz, jakin-minak bultzaturik, indiskrezioa izan arren, halako batean hormako papertxo bildu horietako bat hartu, zabaldu eta han eskutitz nimiño bat aurkitu nuen idatzirik, guk, ikasle ginenean, apunteekin etsaminetan kopiatzeko erabiltzen genituen txuletak bezalako bat. Etxeko alabak hartan bere gizonari herrira joana zela esaten zion erdaraz, zerbait erostera, eta, bukatzeko, maitasuneko hitz hauek jartzen: *Tu Begoña*.

Gogoan dut, hura irakurtzean, irribarre egin nuela. Egia esan, nekez pentsa nezakeen, salerosteko kontuetan nirekin eskuarki hain zakar eta latza izaten zen andre hark, bere bihoztzua ere bazeukala, eta, senarrarekin mintzatzean behintzat, hain gozo eta inspiratua ager zitekeela. Esan dizuedanez, biek elkarri beti euskaraz egiten zioten, baina *Tu Begoña* hark argi salatzen zuen sentimenduen hizkuntz ereduak nondik jaso zuen andreak. Eta ez dut uste erdaraz asko irakurtzetik ikasia zukeenik hura, etxe osoan ez baitzen liburu bat ere agertzen. Onenean ere, filmetatik edo garai hartan erdal irratietatik arrakasta handiz ematen ziren nobela arrosaren batetik, agian *Ama Rosa* edo Gautier Casaseca jaunaren eskutik. Baina edonola ere den, huraxe zen orduko euskaldun gehienen eredu nagusia maitasuneko hitz egiteko.

Ez, lumara berez etortzen zaiguna ez da, besterik gabe, gure eguneroko hizkuntza. Horretaz ongi jabetu zen Pompeu Fabra ere. Jaun hau Bilboko Industri Ingeniarren Eskolako irakasle izan genuen, joan den mendearen hasieran. Behin bere senide bati eskutitz bat idaztea bururatu omen zitzaion. Pompeu Kataluniako semea zen, eta berezkoa denez, senide horrekin beti katalanez mintzatzen zen. Gutuna idazten hastean ordea, paperean jarriko lehen hitzak irakurtzean, konturatu ere egin gabe gaztelaniaz idatziak, haiei harriduraz be-

---

(4) Urte batzuk geroago Jerusalem, judu jainkotiarrek gauza bera egiten zutela ikusi nuen Tenplu zaharraren mendebaldeko horman, guk eskuarki Deitoreen Horma deituan, izkributxo horien bitartez Ahalguztidunari mesedeak eta eskatzeko.

gira gelditu zen. Nola izan zitekeen baina! Bera senide harekin gaztelaniaz hizketan?. Orduan gutuna bigarrenez idazten saiatu zen, oraingoan katalanez. Halere, berehala ohartu zen gauzak ez zirela hain errazak, eta mintzatzea bat baina ahoz esandakoa idaztea beste bat zirela. Eta, azken buruan, idazteko automatismoa eskolan irakatsi diguten hizkuntzan daukagula, eta ez, nahitaez, geure ama-hizkuntzan.

Izkribuz komunikatzeko premiak arazo hori bere haragitan sentiarazi ziolako, Pompeu Fabra, harrezkero, katalan hizkuntza sakonki aztertzen hasi eta bera izan zen gaurko katalan idatziari oinarri sendoak ezarri zizkiona, hau da, literatur katalan batuaren aita. Haren omenez gaur Bartzelonako unibertsitate batek Pompeu Fabra izena darama.

Esandakoen argitan, berton gauden askok, beharbada gehienok, geure esperimentiaz aitor dezakegunez, besteren hizkuntzan hazitakoen kasuan, idazleak, elebiduna delako, luma hartzeko orduan nahitaez hautatu beharra dauka berak dakizkien bi mintzairen artean. Idazle elebakardunak, aldiz, ez dauka aukeratu beharrik, horixe baita, txikitandik dakien hizkuntza soil hori, idazteko daukan tresna eta baliabide bakarra, hain zuzen.

Hizkuntza horietako batean, etxeko giroan ikasirikoan, bere sentimenduak, maitasun-bizipenak, herriarekiko loturak dauzka, baina, horiek adierazterakoan, eredu landuak falta, eskuarki jasoriko erreferentziak erdarazkoak izan direlako. Hizkuntza bera ere maiz egoera dialektalean zatikatua aurkitzen du, morfologia eta ortografian etengabeko zalantzak dauzka eta horren sintaxiaren labirintoan duda-mudazko makuluaz ibili behar izaten du haztamuka.

Maitasun platonikoarengatik, idazleak etxeko Mari Errauskin polit baina umezurtz, dirugabe, zarpail eta jantzi urratudun hau nahi luke emaztegai, baina horren aldamenean, bestea agertzen zaio. Inoreneko alaba eder aberatsa, halakoxe gurasoak dituena, jantzi hobereenez apaindua, mojen paguko ikastetxean ikasitakoa, manera dotoredun eta distiratsua. Gainera, irribarre egitean badaki bere xarma zoragarriak erakusten, Parisko Loréal eta Madrileko Heno de Pravia kosmetika-etxeei esker lortuak. Horrekin ibiltzea erabakiz gero, gainera, berorren gurasoen adiskide eta harreman-sare zabalari esker, toki guztietara ate nagusitik sartu eta negozio bikainak egiteko aukera izango lituzke. Ia neurrigabeko ospea lortzeko bideak ireki ere bai. Oi tentazioaren handia!

Bai, Bibliak berak ere juduei atzerriko emazteekin kontuz eta tentuz ibiltzeko gomendatzen zien, beren arima galdu nahi ez bazuten behintzat. Gogotan zer gertatu zitzaion izan Samsoni ere, Dalila filistearraren besoetan gehiegi fidatu zelako.

Zaila gertatzen da inoren eginak epaitzea, batez ere, norbera egoera eta denbora berean egon arren, besteen barne kondizionamenduak nolakoak diren ez dakigunean. Ni neu behintzat, sarritan zalantzan ibiltzen naiz. Horregatik horrelako tentazio handietan bertan behera erori dena ez dakit ondo nola juz-

ga: pertsona normaltzat, alegia, amuan loturik dagoen zizare-beita zapoetsua irentsi gabe ezin egon daitekeen arrain gizagaixoa bezala, ala duintasunez haren aurka gizonki –edo emakumeki– ezetz esaten jakin ez duen txepel bat gisa. Eta kontuak badu bere garrantzia, egiten dugun epaiketaren arabera, kontra-koa ere epaitu beharko dugulako, jokoan, tranparik ez egiteko, beti ere karta eta erregela berberekin jokatu behar delako.

Horretara, bere garaiko giroan korrontearen kontra joan eta euskara ikasi edota landu beharrean, gure hizkuntzaz idazteko bide neketsu, txarto ulertu eta gaizkiago ordainduari uko eginik, erdaraz idazteko bide errazago, ongi txalotu eta hobeki saritua hautatu duena, agian pertsona normaltzat har daiteke, gizakiok haragizkoak eta mundu honetan behin baino ez garela biziko argudiatuz. Baina, logika berbera aplikatuz, aurrean aurkitzen zituen oztopo ugari eta potoloen kontra egin eta euskarazko idazbidea aukeratu zuenari, ordea, ez-normal iritzi beharko diogu; hau da, idazle hori pertsona heroiko, erraldoi, herriar goren eta ia-ia supergizakitzat hartu beharko genuke.

Eta hona heldurik, publizitaterako etena. Ez alde egin, mesedez, laster itzuliko gara eta:

jaun-andreok,

Badakit ez dela oso atsegina izaten, eta are gutxiago interesatuaren aurrean, berori pertsona apala eta umila denean, bere merezimenduak halako *striptease* publiko batean banan-banan aipatzen jardutea. Baina ohitura da, sarrera-hitzaldien legea nolabait, eta halaxe jokatu behar. Dena den, euskaltzain berriarentzat eta gainerakoentzat ere zama hau astunegia gerta ez dadin, gauza onak zatika ematen saiatuko naiz, eta bere lanen zerrenda azken eranskin baterako utzi, hitzaldi hauek argitara eman daitezenean, zuek, lasaiago, irakur dezazuen.

Literaturarako, aspaldian Bernardo Atxaga goitizena hartu zuen, eta gaur horrela ezagunagoa den arren, benetako izena Jose Irazu Garmendia du. Guztiok hobeki aditzeko, nik aldizka Jose-Bernardo, edota Bernardo-Jose moduan aipatuko dut, kanta zaharrak dioskunez, batela omen zuen Jose-Migel / Migel-Jose haren antzera.

Jose Irazu Garmendia hemen, Asteasuko herri honetan, sortu zen 1951ko uztailaren 27an. Jazinto eta Izaskun dira haren gurasoak, euskaldun jatorrak biak. Josez gainera, beste bi seme dituzte: Iñaki eta Ramon, berauek ere, seme zintzo askoak. Aita arotza izan da, eta etxegilea ere bai. Koldo Mitxelenari behin entzun nionez (5), eskulangileen seme-alabek maiz sormen berezia izaten dute, genetikaz edota gurasoei begira ikasia, eta konposizio eta eraikuntzak, materialak zein fikziozkoak, antolatzekeo trebetasun aparta ere bai. Segur

---

(5) Izan ere, haren aita saskigilea zen, edo berak zioskunez, «*xeterua*».

asko, gure Bernardok eta bere anaiek ere halako zerbait zor diote aitari, beste gauza askorekin batera.

Ama, aldiz, maistra izan da, pertsona ongi eskolatua beraz, eta berarengandik kultura eta liburuak irakurtzeko zaletasuna datorkiola susma dezakegun arren, hori egia izanik ere, aitak ere semeak bide beretik bultzatu dituela jakin dut. Beraz, biengandik jasoriko heziera onean oinarritzen dira, Jose-Bernardoren irakurmena, idazle-sena eta bere gainerako zaletasunak ere: musika, pintura eta naturaganakoa.

Lehen ikasketak Asteasun bertan egin zituen, eta gogorapen oso onak dauzka bere herriaz, adiskideoi maiz kontaktzen digunez. Hementxe bizi, ezagutu eta bereganatu zuen bere haurtzaroan gure herriaren euskal giro jatorra, aspaldian, zoritxarrez, toki askotan urritzen ari zaiuna. Goi mailako ikasketak egiteko Bizkai aldera alde egin zuen. Bilboko Unibertsitateko Ekonomia Zientzien Fakultatean (6) estudiatu eta, behin aldi hori amaitu eta gero, zenbait lanbidetan aritu zitzaigun (euskara irakaslea, irratiko gidoilaria, liburu-saltzailea, ekonomialaria, etab.), harik eta, azkenean, lauogeiko hamarkadaren hasieran, literaturari bete-betean ekin zion arte. Bera izan da, orain arte, euskaraz idaztea erabateko lanbide eta bizimodu bihurtu duten autore bakanetako bat, eta, oso oker ez banago, lehena ere bai. Bilbon zegoela Deustuko Unibertsitateko Euskal Kultur Mintegian parte hartzen zuen. Egia esan, orduko xea da gure elkar-ezagutzea, 1970. urte ingurukoa, bion adiskide dugun Jesus Eizmendi andoainarrak aurkezturik. Giro eta garai berean Andolin Eguzkitza, Isabel Lertxundi, Joseba Agirreazkuenaga, Gotzone Agirre, Roman Basurto, Jon Juaristi, Arene Garamendi eta beste lagun batzuekiko ezaupidea izan zuen, guztiak, zein bere arloan, hizkuntza, literatura, historia, arte edota irakaskuntzan geroago oso nabarmenduak.

Bere ibilaldian zehar Bilbon, Donostian eta Andoainen bizi izan da. Herri horretan Rikardo Arregi eta Manuel Lekuona ezagutu eta tratatu zituen, eta, ondo dakidanez, aparteko atxikimendua sentitu du beti Andoain eta andoaindarrez. Azken aldian Estatu Batuetan ere bizi izan da, Atlantan hain zuzen.

Bere lehenbiziko lanak Lur argitaletxean plazaratu zituen, eta han Gabriel Aresti, Ramon Saizarbitoria, Arantza Urretabizkaia, Ibon Sarasola eta Luis Haranburu-Altuna ezagutu eta tratatzeko aukera izan zuen. 1972an *Borobila eta puntua* antzerki lan labur esperimentalaren eman zigun argitara; 1976an bere lehenengo eleberria argitaratu zen, *Ziutateaz*. Bi urte geroago, 1978an, bere lehen poema liburua atera zuen, *Etiopia* zeritzona, Liburu hau Pott aldizkariaren editorialean argitaratu zen, eta jadanik Andolin Eguzkitzaren kritika-artikulu bikaina merezi zuen urte bereko abenduaren 15ean ANAITASUNAn.

---

(6) Fakultate hori orduko *Bilboko Unibertsitatean zegoen*, edo hobeki esan, *Universidad de Bilbao-n*, izena erdara hutsean baitzeukan. Hura 1980 urteaz gero desagertu zen, harrezkeroko Universidad del País Vasco - Euskal Herriko Unibertsitatean integratzeko.

Hasieran literatura experimentalaren ildotik abiatu zen, abangoardismo estetiko eta ideologikoan kokatua; hor, literatur generoen arteko bereizketak baztertzeko zituen, bai eta, berariaz elkarrekin nahasten ere, ordura arteko errege-la eta sailkapenak hautsi nahirik.

Literatura aldizkari askotako kolaboratzaile edota bultzatzaile izana da Atxaga, hala nola, *Ustela* aldizkarietan, –Donostia 1974-1976 (*Panpina Ustela*, *Zorion Ustela*, *Mermelada Ustela*, Koldo Izagirrekin batera (1974-1976)– eta *Pott* aldizkarian, Bilbo, 1978, hor Joxe Mari Iturralde, Joseba Sarrionandia eta Ruper Ordorika lagun zituela. Orduan idazle eta kantari hasiberrien ize-nak besterik ez ziren; orain, aldiz, gure kulturaren zutabe sendoak. Gaur ere, guztion pozerako, antzeko landare berriak hazten ikusten ditugu geure inguruan, zalantzarik gabe, geroko euskal ortziko izargai.

1980 inguruan, haur literatura idazteari ekin zion, batetik, eta geografia pertsonal bat sortzeko zereginen hasi, bestetik: *Obaba*. Hamarkada osoan zehar hainbat ipuin eta nobela labur argitaratu zituen, gehienak *Obabakoak* liburuan (1988) bilduak. Lan horrek sekulako oihartzuna izan zuen, baita Euskal Herrietik kanpoko inguru literarioetan ere, eta urte berean *Euskadi Saria* jaso zuen. Hurrengo urtean, gainera, obra berberetatik *Espainiako Literatura Sari Nazionala* eman zioten eta Glasgow hirian banatzen den *European Literary Award* sarian ere finalista gertatu zen. Obra hau, guztiok dakizuenez, Montxo Armendariz zuzendariaren eskutik duela urte bi pantailara eraman izan da.

Geroago *Gizona bere bakardadean* nobela ere (1993) eman zuen argitarara. Atxagak azken urteetan idatziriko kontakizunei, herri literatura eta hizkuntzaren aldetik, euskal tradizio literarioaren kutsu nabaria darie. Kaleratutako azken bi liburuekin, *Soinujolearen semea* eta *Lekuak*, ordea, bukatutzat eman du ildo hori.

Eta publizitate-aldia bukatu baino lehen, utz dezagun azken tartetxo bat umorerako:

Behinola, kuartelean, kapitainak soldaduak lerro batean tente jarrarazi eta, haiei begira zegoela, arrisku handiko misio baterako hiru boluntario behar zituela esan zien. Hori entzunda, soldadu gutxi batzuk ez ziren mugitu, beren lekuan gelditu ziren trinko, baina kapitainak horiexetatik hautatu zituen hirurak, gainerako guztiek pauso bana eman zutelako... atzerantz.

Baina gatozen harira. Bai Etxeparek eta bai Joan Perez Lazarragak ere ebanjelioko pasarte famatu bat jorratu zuten beren poemetan, hots, «Gose bainintzen eta jaten eman zenidaten; egarri, eta edaten eman; arrotz, eta etxean hartu ninduzuen; biluzik nengoen, eta jantzi egin ninduzuen; gaixo, eta bisitatu; kartzelan, eta ikustera etorri» (Mat, 25,35-36). Eskuarki hitz horiek banabanako gizakiez ulertu dira, baina, ene ustez, berdín aplika lekizkieke giza talde eta nazio osoei, beroriek ere inoiz gose, egarri, biluzik, gaixorik eta preso egon daitezkeelako.

Gorago aipatu dudan aukeran, egoera gogorrean herriko hizkuntza utzi eta erdal bidera pasatuak, hots, tentazioan eroriak, pertsona normaltzat hartuz gero, aldi berean, besteak, kosta ahala kosta korrontearen kontra euskararen bide neketsutik aurrera joandakoak heroitzat jo beharko genituzke.

Halere, bere herria eta jendea zapaldurik aurkitzen dituenen, gose, egarri, biluzik eta preso, intelektual normal batek (7) gutxien-gutxienez egin dezakeena eta moralki egin behar duena hauxe da, zapalkuntza horren aurka jo eta herriari ukatzen zaizkion balioak, hizkuntza lehenik, bultzatu eta salbatzen ahalegintzea, bide batez itxaropena, aurrera egiteko adorea emanaz. Beraz, hor ez legoke inolako heroismorik, ez supergizontasunik, betebeharrak moral hutsa baizik, horixe baita duintasunak, kontzientziak, zintzotasunak edozein pertsonari eskatzen diona. Ni neu behintzat iritzi honetakoa naiz: inori ez zaio eskerrik eman behar egin behar zuena egin duelako, berak ongi egindakoa aski ordainduz daukalako bere kontzientziaren lasaitasun eta barne pozarekin.

Hemen, ordea, behialako predikari zahar haien betiko baina madarikatu hura agertzen zaigu. Orduan, bide zaila onartu zutenak herritar normaltzat hartzen baditugu, nola iritzi beharko diegu, txikitandik euskara jakinda, ondoren erdal tentazioan erabat eroritakoei? Ez nauzue ni epaile. Ondo gogoan ukan behar dugu pertsona bakoitzak bere zirkunstantzia, bizipen eta testuinguru berezia ukan duela. Ene ustez, bakoitzak, bere bizitzan onartu eta garatu duen ideologiaren arabera juzgatu beharko luke zintzoki bere burua. Edonola ere, dakiten hizkuntza bakarraz lau haizeetara abertzale gisa agertzen direnak, segurenik, ez dira barkakizunenak izango.

Eta orain, bigarren publizitate-aldira goaz. Ez alde egin, mesedez!

Bernardo-Jose ezkonduko dago. Egia esan, berandu xamar ezkondu zen, eta segur aski arrazoi osoaz, perla ederrak ez baitira berehalakoan ez edonon aurkitzen. Eta halakoxea da, preseski, Asun Garikano, bere emaztea, laguna, emakume atsegina, beren alaba bien ama, irakasle, idazle eta kritikaria. Itzultzailea ere bada, eta ezagunak dira berak egindako euskal itzulpenak, Stevenson-en (*The treasure Island*) *Altxor Uhartea*, eta Faulknerren (*The sound and the fury*) *Hotsa eta Ardaila* izenez argitaratuak. Bistan da lan asko egin duela hor, eta oso ondo gainera.

Eta bai, lehentxeago esan dizuedanez, Asunek eta Josek bi alaba dituzte: Elisabete, 8 urtekoa eta Jone, 6 urtekoa. Biak, politik bezain bihurritxoak dira –hau da, beren adineko neskatok zintzoki guztiek izan behar dutenez–, baina gainera guztiz azkarrak, eta aitaren eragile onak ere bai. Nondik uste duzue zuek, bada, ateratzen dituela Bernardo-Josek bere haur-kontakizunetarako ideiak? Nork motibatzen eta bultzatzen du bera Bambulo, Xola, Nikolasa, Ramuntxo, Jimmy Potxolo edo Flannery-ren abenturak idaztera? Ala pentsatzen al duzue

---

(7) Eta eskuarki badirudi toki gehienetan idazleei intelektual irizten dietela.

perzonaia horiek guztiok Aralarko sorginen batek belarrira kontatzen dizkiola? Ba ez! Orain Elisabete eta Jone ondo isilik daude hor, txintxo eserita, baina nik badakit beren sekretu horretaz zerbait.

Baina itzul gaitzen Jone eta Elisabeteren aitarengana, gure Jose-Bernardorengana. Idazle handi gehienen antzera, irakurle amorratua izateaz gain, Jose Irazu bidaiari eta so egile bizkorra dugu. Noranahi doala ere, inguruan gertatzen dena, esaten dizkietenak eta entzuten dituenak oroimen harrigarriaz bildu eta ondoren horiek guztiak inbidia emateko adimenaz hausnartzen ditu. Horixe du, noski, bere gai-harrobia: batetik, inork sorturiko literatura eta, bestetik, bere bizi-esperientzia aberatsa.

Horrexegatik bildu ditu, bere antzara-joko literario horretan, autore horiek. Guztien arteko lotura, hizkuntza izan da, bai, baina, aldi berean, hizkuntza bat guztiak kontzienteki hautatua, eta hor, ezinbestean, gure idazleak gogaidetasuna aurkitu du, batzuk ezker, beste batzuk eskuin, eta zenbaitzuk erditatik joan arren, den-denak euskalgintzaren bide beretik ibiliak direlako. Eta Bernardok badaki bide lagunen artean hautatzen, oraingo eta lehengo bidaideak aukeratzeko orduan. Ordea, ez da bera hurkoa erraz baztertzen duten horietakoa, eta askok ondo gogoan daukagu, kenketa murrizgarriak ez baina batuketa aberasgarriak egiteko gomendatu ziela zuhurki, Orixeren izenean kale bat jartzeko aitzakiaz, hura Cervantesi kendu gura ziotenei, idazle biei kale bana ipintzeko soluzio bikaina eskaini zuenean. Horrela, edozeinekin harremanak izateko daukan izaera atseginagatik, bestalde, toki, giro, maila eta ideologia askotako lagunak ezagutzeko aukera eman dio.

Bere lanak, hizkuntza askotara itzuli dira eta bera da, apika, literaturaren mundu zabalean euskaldunok dugun enbaxadore ezagunena. Behin izan naiz Eslovenian, baina bertako hiriburuan, Ljubljanan, izan genuen gidariak ongi ezagutzen zuen Bernardo, bertako unibertsitatean euskal literaturari buruzko hitzaldi bat emana zuelako, eta haren liburu batzuk eslovenieraz saltzen zireneko liburu-denda handi batera eraman gintuen. Zorionez, inor bere herrian ez dela profeta dioen esaera gorabehera, ez da txikiagoa Euskal Herrian gure Jose-Bernardori guztiok diogun estimu eta maitasuna.

Bernardok istorioak asmatzeko daukan ahalmenak beti harritu nau. Pasadizo bat kontatuko dizuet, esandakoa nolabait ilustratzeko. Duela hogeita zazpi bat urte, Sobietar Batasuna oraindik zutik zegoenean, Georgiako Errepublikan ikasten egoteko aukera izan nuen uda bitan, bertako Zientzien Akademiak gonbidaturik. Hemengo andre bat ezagutu nuen han, Francisca Domingo, gerrako umea, hau da, gerra zibilaren garaian, oraindik haurra zenean, gurasoek, bera babesteko asmoz, hara bidalia. Georgiar batekin ezkondua zen eta lau seme-alaba zituen. Elkar ezagutu ondoren, andre hark, mesede bat eskatu zidan. Oporretan hona etortzeko asmoa zuen, hemengo senideak eta bisitatzeko. Handik dirurik ateratzeko baimenik ez zuen, baina bai, ordea, nahi adina produktu. Hortaz, eskatzen zidan ea esango nion hemen saltzeko zer ekar zeza-

keen eta ea ni arduratuko ote nintzen berak ekarririko gauzak bertan saltzen, hortik lorturiko diruaz berak hemen oporrak pasatu eta bertoko gauza batzuk, harako, erosteko. Laguntzeko asmoz, baietz esan nion. Eta hala egin genuen.

Franciscak Errusiatik kutxatila lakatuak ekartzen zituen (8), miniatura bikainez apainduak, eta nik neuk, horiek laguneren artean saltzen nituen, ezagun- ezagunen artean soilki, balio handiko produktu bitxiak izaten zirelako, men- debaldera oso gutxitan heltzen zirenak, nahiz eta, andre hark lortzen zituen prezioak merkatukoak baino askoz merkeagoak izan, hango artistei zuzenik erosiak izanez.

Behin, Donostian nintzela, Bernardo aurkitu nuen bulebarrean, ene bes- tengusu Jesus Higueraekin batera. Biak agurtu eta kutxatila haietako batzuk erakutsi nizkien. Bernardo berehala konturatu zen arte-lan bikainak zirela eta honela esan zidan: «-Xabier! ez dakizu asko zein ongi datorkidan hau. Izan ere, amaren urtebetetzea da eta hona hemen zer nolako opari polita egingo dio- dan». Eta kutxatila bat hautatu zuen. Eta jarraian. «A baina nik amari hau ho- nela ezin diot eman, besterik gabe. Zerbait asmatu behar... Badakit. Honelako zerbait... Gaur, Donostiatik nembilela, bat-batean kalean gizon bat ene gainera erori eta atzerriko azentuaz «Mesedez, lagundu!» esan dit, eta bizkarrean la- bana bat sarturik daukala konturatu naiz. Ospitalera eramateko esan diot eta berak ezetz, gero ez zuela poliziarekin ezer izan nahi. Bera sobietar agente bat zela eta amerikar batek, C.I.A.koak nonbait, hil nahi izan zuela. Orduan, etxea handik gertu nuenez, gizon hura hara eraman eta ahal bezain ongi zauria sen- datzen lagundu niola esango diot amari. Handik egun bitara, jada ongi senti- tzen zenean, alde egin baino lehen, esker onez, kutxatila hau utzi zidan, ama, nik gaur zuri oparizat ematen dizudana».

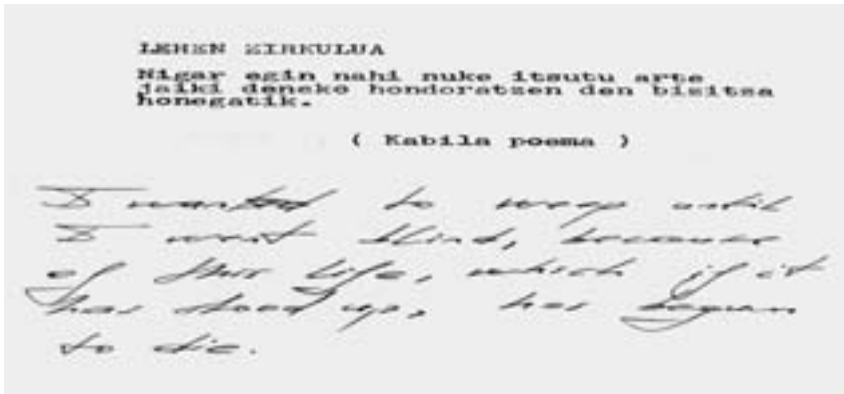
Hau guztiau bat-batean bururatu zitzaion, hantxe, kale erdian ginela, nire bestengusua eta ni berari harriduraz begira geundela. Aspaldiko fama da, fran- tsek ez bezala, errusiarrek ez dutela gehiegi zaintzen beren produktuen eta paketeen presentazioa (9), baina Josek ederki erakutsi zigun mami ona azal distiratsuaz biltzen eta aurkezten ere ongi zekiela.

---

(8) Sobietar iraultzaz geroztik, lehenago arte zurezko santugintzan jarduniko eskulangile asko, gobernu-sistema berriaren ideologia antiklerikalagatik, beren ordura arteko lana galtzeko arriskupean gelditu ziren. Intelektual batzuek, Maxim Gorkik batez ere, tradiziozko langintza hori gal ez zedin, artisauei eredu berriak egitea iradoki zizkieten, erlijio kutsuko lan hutsen lekuan, he- rri-ipuin, mitologia eta iraultza-gaiak irudikatzen esanez. Horri esker, Palekh (Палех) eta beste herri askotan artisautzak bizirik iraun eta gorakada nabarmena izan du. Gauza bera egin zuen Sta- linek ere: iraultza baino lehen, bizimodua ateratzeko, aberatsen jauregiak harri landuz eta eskul- tura dotorez apaintzen zituzten hargin, urtzaiile eta artistak Moskuko metroan enplegatu zituen, hura proletarietazako eguneroko jauregi bihur zezaten, hango geltoki eta korridoreen gainean so- bietar iraultzako mosaikoak, eskulturak eta sinboloak ezarriz.

(9) Behin, Georgian nintzela, Sergei Serebryakov irakasleak honetaz anekdota xelebre hau kontatu zidan: Petri I.a Handia, Errusiako tsarra, bere erresumak berriztatu nahirik, laguntzaile batzuekin 1697. urtean Mendebal Europara joatea erabaki zuen, urtebeterako, bertako langintza-

Dena den, ene ustez, Bernardoren prosa bikainak kalte egin dio, nolabait, bere poesiagintzari. Kontua da mundu guztiak lehena goraiatzeko duela, baina bigarrena, beharbada hain ugaria ez delako, bidegabeki isiltzen. Eta ez da inondik ere ahanztekoa. Eskertzekoa litzateke, bestalde, gure idazleak arlo hau ere lantzen segitzea, askotxo baikara bera bezalako poeta afizionatuak ez egun bakar batez, baizik eta anitz urtez ere, soportatzeko pozik geundeenok.

Beste askoren artean, Andolin Eguzkitza idazle eta euskaltzainak berak ere Bernardo Atxagaren poesia biziki estimatzen zuen. Hona hemen ETIOPIA poema liburuaren orrialde bat, Andolinen eskuko ingeles itzulpenarekin

Jose-Bernardo garai zailetan haziriko idazlea da, bere herriarekiko eta hizkuntzarekiko konpromiso tinkoa harturikoa, hori egitea hain erraza ez zen denboran. Beraren bizitza kontatzean nostalgia gazi-goza sortzen zait, eta burura datorrit, ezin bestean, Robert Redford eta Barbra Streisand protagonista dituen film famatu hura, *The way we were*, gaztelaniaz *Tal como éramos* itzulpenaz pantailaratu zena, beraren musika gogoangarria eta guzti. Eta garai hartako ekintzaileen iragan-mina, gaztaroko idealismoaren oihartzun ozen baina jada urruna.

-sistimak gertutik ikusteko. Ingalaterra bisitatzera heldu zenean, egokizunerako, ingeles noble bati jauregi bat alokatu zion, bera eta bere segiziokoak, nobleak gehienak, han zeuden bitartean, bizi zitezten. Egotaldi hartan handiki horiek, Errusiako bizimodu aski basatian heziak, maiz mozkorzen ziren, eta, halakoetan jauregiko koadro, altzari eta ate-leihoen kontra tiroka hasten omen ziren, beren pistolekin punteria egin nahirik. Ondorioz, jauregia aski hondaturik utzi omen zuten. Petri tsarra, noski, hondamen hartaz jabetu eta, handik alde egitean, jabeari jauregia itzultzean, kalte-ordaina eman nahi izan zion. Hortaz, hasieran akordaturiko alokairua eman ondoren, bere nobleen heziera trakets hura otoi barkatzeko esanez, gainerako kalteak kitatzeko, eskua sakelara sartu eta handik, egunkari-paper zahar batean bildurik, intxaur baten neurriko diamante potoloa atara omen zion Lord izutuari, halako beste jauregi berri bat eraikiarazteko adina balio zuena. «Orduetik hona gauzak ez dira asko aldatu gurean» –ziostan ironiaz Sergeik, sobietar dendetan gauza guztiak, ohikoak zein berezienak (ikonoak, esmalteak, anbar eta urrezko bitxiak, arte-liburuak edo kabiarrak, adibidez) biltzeko eskuarki erabiltzen zen paper latz itsusia seinalatuz.

Orduan euskaldunok bagenekien geure gainean ez genuela babesik, ez eta babeslerik ere. Gure hizkuntzaren etorkizuna, hortaz, geure esku hutsetan zegoen eta kontzientzia horrekin egiten ziren gauzak. Denborak politika egoera hobea ekarri digu eta aspaldiko hogeita zazpi urteotan badugu, Euskal Herriaren zati batean bederen, gure jendeaz, gure hizkuntza eta kulturaz arduratzen den gobernu autonomikoa. Eta horrek euskararen alde gauza asko egin ditu, irakaskuntza, administrazio eta hedabideetan, adibidez.

Batzuek salatzen dutenez, ordea, gure Jaurlaritzak euskalgintzan ez du egiten egin lezakeen guztia. Ni ere horretan konforme nagoke, baina, aldi berean, euskal administrazioaren orain arteko eginak ohiko hiritarrek egindakoarekin konparatzen baditugu, panorama horretan, zalantzarik gabe, gobernariak garaile gertatzen dira, eta goleadaz gainera. Eta hau frogatzeko aski dugu geure hirietako hizkuntza-paisaiari begirada bat egitea, maiz, euskara ere hizkuntza ofiziala duen herrialde batean ez baina, Valladolid edo Sevillako kaleetatik gabiltzala ematen du eta.

Gauzak argi aitortu eta sala dezagun behingoz geure burua: geure hizkuntzarekiko arduragabekeria tradizio luzea dugu euskaldunok, ez baita gaurkoa, zoritxarrez, bekatu hori, behin eta berriro horixe salatu behar izan baitute gure idazleak aspaldidanik (10). Irudiz, euskaldun batzuek uste dute hizkuntzaren salbazioa, alde batetik, gure erakundeen zeregina eta, bestetik, bertoko idazle, gramatikari eta hizkuntzalarien erantzukizun hutsa dela, eta berek, bitartean eguneroko bizimodua oso-osorik erdaraz eman dezaketela lasai asko. Ez dira konturatzen, antza, idazleak, hizkuntzalariak eta gramatikariak, -arrainak, bizi eta igerian egiteko, ura behar duen bezala-, eguneroko bizitzan eta usadioan daukala bere ikerketen mamia eta, irudimena lantzeko, erreferentzi iturri nagusia. Horregatik, hori erdaraz dagoenean, espainolez entzuniko txisteekin pasatzen zaigunez, bertoko errealtatea frantsesez edo gaztelaniaz kontatzea errazago eta sinesgarriago gertatzen da euskaraz baino. Argiago esanda, erdaraz bizi diren euskaldun horiek gure herria deseuskalduntzen dihardute, eta erdal administrazio, idazle eta intelektualen fabore ari dira, etxekoen kaltetan. Eta gu, geure ingurumenaren kronista eta kontatzaile ez baina itzultzaile bihurtzen gaituzte, hots, errealtatearen makillatzaile.

Izan ere, hizkuntzaren bizitza erabilera bera da, denboran zehar daukan iraute historikoa bera, eta, horregatik, zenbat eta mintzaira gehiago erabili, bizitasun, grazia eta indar handiagoa lortzen du. Egia hau gogoratzeko, gure Ber-

---

(10) Euskaldunek beren hizkuntzaz zuten arduragabetasun eta itsukeria hau deitoratzeko, Virgilioren Georgiketako bertso hau ederki hautatu zuen Joanes Etxeberrik: *O fortunatos nimium, si sua bona norint, agricolas!* (Georg. II, 458,459). Hau da, Iñigo Ruiz Arzalluz-en itzulpen bikainaz, «Oi zorionekoak benetan, beren ondasunak ezagutuko balituzte, nekazariak!», Orduko Erromako baserritarrak, oraingo euskaldun asko bezalatsu, ez baitziren konturatzen zeukaten ondasunaz, beren eguneroko bizimodu onaz, eta besteak ahoan zerabilten hizkuntza ederraren baliotza ere.

nardok, behin adibide polita jarri zigun, xaboia ez bezala, hizkuntzak zenbat eta erabiliago, are gehiago hazten direla gogorarazi digunean.

Ene adiskide batek, uda pasatzeko, etxetxo bat zuen Burgosko herrixka batean, mendi artean erdi galdua. Urruntasunagatik, hara produktu batzuk, arraina adibidez, ez ziren beti ondo iristen, eta maiz sasoz pasatu eta zahar xamar jan behar izaten zituzten. Hori dela eta, behin, Ondarroan zegoela, itsasontzietatik portura sardinak deskargatzen ari zirela ikustean, Burgosko bere auzokideez gogoraturik, kaxa pare bat bete sardina erosi zituen, bizi-biziak. Automobilean sartu eta bizpahiru ordu geroago esandako herritxora heldu zen.

Sardinak auzoko lagun guztien artean banatu zituen, behingoz arrain freskoa jan zezaten. Egunak pasa eta, gure gizona pixka bat kezkatu zegoen. Izan ere, sardinak harturikoen artean, batek ere ez zion ezer esan, gozo egon ote ziren jakinarazteko behintzat. Horregatik, egun batean, herriko plazan auzo horietako batzuk elkarrekin kartetan aurkitu zituenean, haiengana joan eta sardinen kontua atera zuen, ea gustatu zitzaien edo galdetuz. Orduan auzo haietako batek, begiei adi, honela esan omen zion: «Hara, Kasto, zure intentzio ona estimatzen dugu. Bai, ekarri zenizkigun sardinak jan genituen, baina, zer esango dizut nik ba: txarto, txarto ez zeuden; baina motelak, ia-ia gustu gabeak ziren eta. Izan ere, guri besteak gustatzen zaizkigu... *las picantonas*». Hots, lagun haiek zapore mineko arrainetara ohiturik, sardina erdi-ustelak nahiago zituzten, eta arrain fresko eta bikaina dastatzeko aukera izan zuten baterako, hari gusturik hartu ez!

Moisesek israeldarrak faraoiaren eskuetatik atera zituenean, basamortuan jateko, Jainkoak mana ematen omen zien, baina haiek laster nekatu ziren zerutiko janari horretaz, eta Egiptoko tipula eta baratxuriak zeuzkaten gogoan (Zenb 11, 5). Era berean, jende euskaldun asko ere oraindik berdintsu itsuturik bizi da lehengo eta oraingo erdal uholde kulturalaren azpian. Eta gauden garai hauetan, euskara, gaztelaniarekin batera aspaldiko hogeita zazpi luze hauetan ofizial izan ondoren, nahiko gaizki justifika daiteke euskaldun batzuen inertzia hondagarria. Izan ere, guztion lotsarako, konturatu ere egin gabe, geure eguneroko jardueran frankismo garaiko joera erdaltzaleaz segitzen dugu, geure elkarriketetan, famili eta lan-harremanetan, eskutitzak, ofizioko kartel-txartelak, abisuak, jatetxeetako kartak, produktu edo artelanen izenak ipintzeko orduan, bertoko hizkuntza bakarra gaztelania balitz bezala (11).

Zinez esan daiteke, autogobernua dugunetik, umezurtz-garaiko idealismoa, euskararen aldeko ekintza eta militantismo hura nabarmenki moteldu

---

(11) Orainsu irakurri dudanez, badirudi norbait konturatu egin dela, azkenean, gure hizkuntzaren etsai beldurgarrienak ez direla euskara batu estandarra ikasten saiatzen diren euskal herritarak, txikitandiko euskaldun «jator» bezain analfabeto, konplexatu eta hezur-muinetaraino erdaldunduak baino, berak bere artikulu ederrean salatzen digun azkoitiar oftalmologo lotsagarri horren parekoak. Eta hori *Bilbon gertatua* den arren, bezero euskaldunari ere beti erdaraz egiten dioten handiki izan nahikoak, zoritxarrez, ugariegiak ditugu herri txikiagoetan ere.

dela. Badirudi herri honek, erasoak hartzen dituenean, badakiela asaldatzen, eta mobilizatzen ere bai, bat-bateko protesta egiteko behintzat. *Euskaldunon Egunkaria* bidegabeki itxi zigitenean bezala, baina gero, lasaialdian, laster ahanzten zaigu, euskal egunkariak eta liburuak kiosko-dendetan ikusten segi dezagun, horiek egunero erosi eta irakurri egin behar direla. Ongi da gobernuak euskararen aldeko legeak eta neurriak ateratzea, baina munduko lege guztiak ez dira nahikoa izango euskarak iraun dezan, euskaldunok geure hizkuntza edonon eta noiznahi erabili nahi ez badugu. *Ekina gogorra da gero!* esan zidan behin Erandioko auzo batek, horrekin beti ekinen jardutea nekagarria izaten dela adierazteko. Baina hori bestela ere uler liteke: beti ekinaren ekinaz arituz gero, edozer egin eta erdiets daitekeela, Larramendiren *ezina ekin ez egina* haren bidetik.

Hizkuntzaren transmisioa etxean hasten da, eta beren artean eskuarki erdaraz mintzatzen diren gurasoek jai dute, behin haurrak ikastolara bidaliz gero, beren erantzukizunaz konplitu dutela uste badute. Euskara, hartaz mintzatzen jakite hutsa baino zerbait gehiago da. Hizkuntzek hitzak ez eze, hitz horiek in loturiko sentimenduak, oroitzapenak, giroak eta zapoak ere gordetzen dituzte, familiar eta adiskide artean jaso-josiak, eta belaunaldien arteko transmisio hori, oso-osorik, eskolaren bizkar gainean uztea, ene aburuz, ez genuke onartu behar, ezinbestean ez bada. Edozein pertsonari, benetan euskalduna baldin bada, lotsa eman beharko lioke bere seme-alabek honelako zerbait aitortu beharrak: «Gure gurasoak euskaldunak dira baina gurean ez zuten inoiz euskaraz egiten. Horregatik, euskaraz dakiguna eskolan ikasia dugu», guk euskaraz tutik ez dakiten askori, beren aita-amengatik saminez, sarritan entzun behar ukan diegunez. Horrela, antzinatearen iluntasunetik gaur arte, belaunik belau, gurasoengandik seme-alabengana heldu zaigun kate luze hautsigabea une batez puskatzen ari gara ergelki, trukean ezer ez irabazteko.

Horregatik, Jose-Bernardorengan islaturik, euskal ekintzaileak gorai patu nahi ditut, eta beren egunean-eguneango etsenpluaz euskarari bizitza ematen diotenei laudorioa egin ere bai. Agintarien aldetiko laguntzak beharrezkoak dira, bai, eta, beraz, ezin ahantz genezake, Autonomia Erkidego honetatik kanpoan, beste euskal lurralde batzuek oraindik pairatzen duten egoera lotsagarria. Baina, erraztasunak erraztasun, garbi dago euskara euskaldunok hala gura dugun bitartean biziko dela, eta halaxe nahi dugun neurrian.

Beraz, testuinguru honetan kontsideratu behar dira, ene ustez, Jose Iraturen nortasuna eta lana, garai ilunetan sorturiko euskal idazleen belaunaldiaren giroan. Batetik, herri konpromiso eta moral handiko herritar intelektualtzat, herriko seme jator eta kutuntzat, baina, aldi berean herritar normaltzat, eta ez aparteko heroi erraldoitzat. Nik behitzat, bere herriaren alde egin ahal eta egin behar duelako ikuspegitik hartzen dut Jose Irazu Euskaltzaindian, Bernardo Atxaga, neure adiskide, gogaide eta euskal idazle bikaintzat, hain zuzen.

Eskerrik asko Jose-Bernardo. Euskararen Akademiara sartzean, guztiok ohorez eta harrotasunez betetzen gaituzu, Bernardo-Jose. Euskaltzaindiak jadanik 1991ko urtarrilaren 31n izendatu zintuen euskaltzain urgazle. Iazko martxoaren 31n, aldiz, euskaltzain oso. Zure sartzearen lehen fruituak jadanik jasotzen ari gara, gure Akademiaren batzarretara zatozen guztian beti zer ikasi izaten baitugu zuregandik. Ongi etorri, beraz, eta segi dezagun guztiok elkarrekin lanean gure hizkuntzaren eta geure literaturaren onerako.

* * *

ERANSKINAK

Jose IRAZU GARMENDIAk argitaratutako lan nagusiak:

Eleberria

Ziutateaz I eta II. Luis Haranburu, 1976
Bi letter jaso nituen oso denbora gutxian. Erein, 1984
Sugeak txoriari begiratzten dionean. Erein, 1984
Bi anai. Erein, 1985
Obabakoak. Erein, 1988
Behi euskaldun baten memoriak. Pamiela, 1991
Gizona bere bakardadean. Pamiela, 1993
Zeru horiek. Erein, 1995
Sara izeneko gizona. Pamiela, 1996
Groenlandiako lezioa. Erein, 1998.
Soinujolearen semea. Pamiela, 2003
Lekuak. Pamiela, 2005

Poesia

Etiopia. Pott Liburutegia, 1978
Henry Bengoa, Inventarium. Elkar, 1988

Haur-literatura

Ramuntxo detektibea. Antonio San Román, 1980
Nikolasaren abenturak eta desbenturak. Antonio San Román, 1980
Antonino Apretaren istorioa. Erein, 1982
Chuck Aranberri dentista baten etxean. Erein, 1982
Asto bat hypodromoan. Erein, 1984
Jimmy Potxolo. Erein, 1984
Flannery eta bere astakiloak. Elkar, 1987
Xola eta basurdeak 1997
Bambuloren istorio bambulotarrak.. Erein, 1998

Artikuluak

Honako egunkari eta aldizkarietan aurki ditzakegu haren artikuluak: El País; El Mundo; El Correo; Garziarena; Egunkaria; El Paseante; El Europeo; Revista de Occidente; La Sibila; La Modificación; Autrement (Frantzia); Les inrockuptibles (Frantzia); Quai Voltaire (Frantzia); Cahiers de Ville Gillet (Frantzia); Lignes (Frantzia); Lettre International (Alemania); Linea d'ombra (Italia); Panta (Italia); Main de singe (Frantzia); Die Horen (Alemania); Jahrbuch der Lurik (Alemania); Vuelta (Mexiko); Viceversa (Mexiko); Svetovej Literatry (Eslovakia); Guggenheim Magazine (Estatu Batuak), etab.

Beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenak

Jose Irazu Garmendiaren lanik nagusienak hainbat hizkuntzatarara itzuli dira, eta, besteak beste, *gaztelania, frantses, portugés, katalan, ingeles, aleman, italiera, esloveniera, errusiera, arabiera, greziera* eta *japonieraz* argitaraturik daude.

Hitzaldiak, musika eta zinematografia

Azken urteotan Euskal Herrian zein mundu zabalean hitzaldi franko eskaini ditu eta hainbat literatur irakurketatan parte hartu ere bai. Bere testu poetikoak hainbat musikaririk oinarri izan dituzte kantak sortzeko: Ruper Ordorika, Itoiz, Mikel Laboa, Xabier Muguruza, Les Mekaniciens, Loquillo, Gari eta Orquesta Mondragón, besteak beste. Oraintsu berak idatzitako bi libururen pe-likulak aurkeztu dituzte:

Obabakoak (*Obaba*, Montxo Armendariz, 2005) eta *Zeru Horiek* (*Zeru Horiek*, Aizpea Goenaga, 2006).

Sariak

1978, Espainiako Kritikaren Saria (olerki alorrean) *Etiopia* lanagatik.

1983, Lizardi Saria *Sugeak txoriari begiratzen dionean* lanagatik.

1985, Espainiako Kritikaren Saria (narrazioan) *Bi anai* lanagatik.

1988, Euskadi Saria *Obabakoak* lanagatik.

1989, Espainiako Literatura Sari Nazionala, *Obabakoak* liburuagatik. *Obabakoak* liburuari esker, bestalde, **Kritikaren Saria**, **Euskadi Saria** eta **Pariseko Millepages Saria** lortu zituen. Glasgow hirian banatzen den European Literary Award sarian ere finalista izan zen.

1990, Bilboko Liburu Azokan **Kritikaren Zilarrezko Idazluma**, *Obabakoak* liburuagatik.

1994, IBBYren (International Board on Books for Young People) **Oho-rezko Zerrenda** (*Behi euskaldun baten memoriak* liburuagatik).

1994, Espainiako Kritikaren Saria (narrazioan) *Gizona bere bakardadean* lanagatik.

1994, Euskadi Saria *Gizona bere bakardadean* lanagatik.

1995, Espainiako Haur eta Gazte Literaturako Edizio Saria.

1996, Rosalia de Castro nazioarteko saria, euskarazko atalean. Sari hau Galiziako Pen Club delakoak ematen du.

1997, Haur eta Gazte Euskadi Saria *Xola eta basurdeak* lanagatik.

1999, Gaztelaniazko Euskadi Saria *Lista de locos y otros alfabetos (Gronlandiako Lezioa* liburuaren gaztelaniazko bertsioa) lanagatik.

1998, Prix Millepages.

2002, Eusko Ikaskuntza-Euskadiko Kutzaren Giza, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien Saria jaso zuen.

2002, Antzerki-egilearentzako Max saria, *Bambulo* lanagatik.

2003, Beterriko Liburu izendatu zuten *Soinujolearen semea*.

2003, Espainiako Kritikaren Saria *Soinujolearen semea* lanagatik.

2005, Bilboko Liburu Azokan Kritikaren Zilarrezko Idazluma, *Soinujolearen semea* liburuagatik.

Bere lanari buruzko azterketa akademikoak

Bernardo Atxagaren irakurlea. María José Olaziregi Donostia, Erein, 1998.

Antzarra eta ispilia. Iñaki Aldekoa. Erein, 1997.

Atxaga Baionan. Ur Apalategi eta beste hainbat. Egan, 1999.

Bernardo Atxaga, los demonios personales de un escritor. José Ángel Askunze. Saturraran, 2000.

MTKVARI BEZALAXE (1) ვითარება მტკვარის ვითარება *vitartza mtkvari*

Eguzkia zetorren gora, ilargia zihoan behera,

Oilarrak kukurruka, eta igotzen ari zen kea,

Norbaitek negar, norbait kexaka

Norbait gose zen, norbait hotzak dar-dar

Eta iragaten zen denbora.

---

(1) Poema osoa Georgiako kultura eta literatura aipamenez josia da, edozein georgiarrentzat erabat ezagunak eta iradokizunez beteak. Geografi eta kultur urruntasunagatik, euskaldunok hobeki ulertzeko, horiek azaldu beharra dagoela iruditu zait. **Mtkvari**, Georgiako hiriburua, Tbilisi, zeharkatzen duen ibaiaren izena da, errusieraz **Kura** deitua. Gure **Arga**, **Aturri**, **Bidasoa**, edo **Ibaizabal** balira bezala.

Ardoa bezalaxe, suiletik zalira (2),
Zalitik pitxerrera, pitxerretik ontzira,
Georgiar odola, georgiar arima,
Georgiar hitza, georgiar bihotza
Iragaten zen gizakiagandik gizakiagana...

Iragaten zen, iragan,
Iragaten zen eta bazetorren,
Bai, bazetorren, etorri,
Bai, bazetorren, Mtkvari bezalaxe...

Bidez bide zebilela, edaten zuten, uhertzen, isurtzen,
Jainkogabeki lohitzen zuten, bihotz-gabeki saltzen
Eta...

Hala ere, hori gorabehera,
Rustaveliren bihotzetik iragana da (3),
Vakhtang-en bihotzetik iragan zen,
Tamar-en bihotzetik ere iragan zen,
Sulkhan-en bihotzetik ere iraganez...

Eta gaur, Xotak eduki zuen odolaz,
Eta gaur, Vakhtangek edukiriko odolaz,
Eta gaur, Sulkhanen barruko odolaz,
Tbilisiko kale zabaletan dabilta:
Leila, Londa, Natia, Nani (4),
Eliso, Vaja, Giorgi, Givi (5).

Eta...
dabiltzala ba, bai, ibil bitez, bebiltza! Hala biz!

1962 (*Mukhran Matxavariani* მუხრან მატყავარიანი)

(2) Georgiako kulturaren, mahastizaintza eta ardogintza tradizio luzeko lanbideak dira. Horregatik, poetak ardoa-odola-hizkuntza arteko lotura sinbolikoa egiten du. Hango ardandegietan ardoa lurtean ahorraino sarturiko suil erraldoi batzuetan gordetzen da. Ahoa lauza batekin estalirik egoten da, zoruaren maila berean. Handik ardoa ateratzeko, zali erraldoi batez baliatzen dira, berori makila luze batez zulaturiko kuia edo kalabaza huts lehor batekin egina.

(3) **Xota Rustaveli**, Georgiako poeta nagusia, *Zaldun tigre-larruduna* deritzon poemaren egilea, XII. mendekoa. **Vakhtang**: Georgiarrek beren historian bi errege nagusi izan dituzte izen honekin: **Vakhtang Gorgasali**, jada V. mendean hiriburua Tbilisin jarri zuena, eta Vakhtang VI.a (XVII. mendekoa), kulturaren bultzatzaile nabarmena. Poemako aipamena horietako edozeinez uler daiteke. **Tamar**: Georgiak bere hedadura, garapen, kultura eta botere handiena lortu zuen garaiko erregina (XII. mendekoa). **Sulkhan Saba-Orbeliani**: XVIII. mendeko georgiar idazle, politikari eta filosofo ospetsua. Euskaraz Eneko Aresta, Joan Sebastian Elkano, Axular, Zumalakarregi eta Iparragirre aipatuko balira bezala.

(4) Georgian egun maiz erabiltzen diren neska-izenak. Euskarazko kideak **Iratxe**, **Arantza**, **Ainhoa**, **Itsaso** edo **Joana** lirakeke.

(5) Gaurko mutil-izenak, georgieraz, euskarazko **Eneko**, **Mikel**, **Aitor**, **Beñat** edo **Jurgi** gisa.